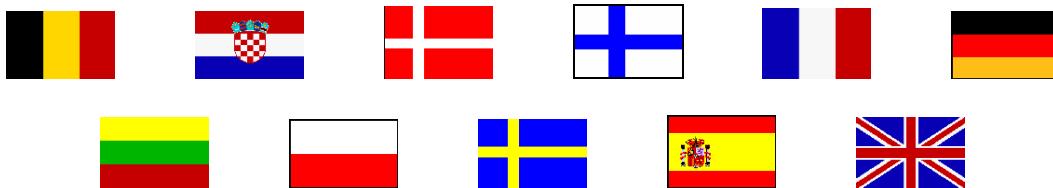

Dugotrajni zatvori i Ijudska prava
– Rezultati međunarodne studije –

Autor: Kirstin Drenkhahn

Voditelji Projekta:

Frieder Dünkel, Kirstin Drenkhahn and Manuela Dudeck (*Sveučilište Greifswald, DE*)

Međunarodni Partneri:

Sonja Snacken and Hanne Tournel (Vrije Universiteit Brussel, BE)

Anette Storgaard (Aarhus Universitet, DK)

Esther Giménez-Salinas and Aïda C. Rodríguez (Universitat Ramon Llull, Barcelona, ES)

Tapio Lappi-Seppälä (Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, Helsinki, FI)

Pascal Décarpes (Université Marc Bloch, Strasbourg, FR)

Velinka Grozdanić and Ute Karlavaris-Bremer (*Sveučilište u Rijeci, HR*)

Gintautas Sakalauskas (*Teisės Institutas, Vilnius, LI*)

Barbara Stańdo-Kawecka, Joanna Grzywa (*Uniwersytet Jagielloński, Kraków, PL*) and

Paweł Maciaszczyk (*Uniwersytet Marii Skłodowskiej, Lublin, PL*)

Lena Roxell (Stockholms Universitet, SE)

Dirk van Zyl Smit and Fabienne Emmerich (University of Nottingham, UK)

With financial support by the AGIS Program
European Commission – Directorate General Justice, Freedom and Security

Sadržaj

1. Uvod.....	2
2. Prikupljeni podaci i metodologija.....	5
3. Uzorak.....	5
4. Smještaj.....	10
5. Aktivnosti.....	15
5.1 Obrazovanje i rad.....	15
5.2 Slobodno vrijeme	21
5.3 Vanjski kontakti	23
6. Zaključak.....	26
Izvori	27

1. Uvod

Izvršenje dugotrajnih zatvorskih kazni i sličnih sankcija je po pitanju zaštite ljudskih prava posebno osjetljivo područje. Većina zatvorenika osuđenih na dugotrajne zatvorske kazne su počinitelji teških kaznenih djela i često se smatraju opasnima. Zato je njihova stigmatiziranost veća nego kod ostalih zatvorenika. Jedna od posljedica navedenog je neuključivanje takvih zatvorenika u rehabilitacijske programe ili uključivanje tek pri kraju izdržavanja zatvorske kazne jer se zbog njihove opasnosti i dužine trajanja zatvaranja rehabilitacija smatra uzaludnom.¹ Pored toga svi negativni efekti lišenja slobode koji su svojstveni svakom zatvaranju više dolaze do izražaja kod dugotrajnog zatvaranja. Kao rezultat ove nepovoljne pozicije, osobe koje se otpuštaju s dugotrajne zatvorske kazne susreću također i sa većim problemima prilikom njihove reintegracije u zajednici. Čak i tamo gdje su zatvorenici uključeni u rehabilitacijske programe, dodatno se pojavljuje problem osiguravanja kontinuiteta u primjeni tih mjera kroz dugotrajno vrijeme zatvaranja, ali i nakon njihovog otpuštanja.

U supra - nacionalnom okviru Europske unije ovi problemi dostižu posebno značenje zbog opasnosti za zajedničke vrijednosti s jedne strane i posebnosti pravne suradnje u kaznenom pravu s druge. Proklamacijom Povelje o temeljnim pravima iz 2000. Europska Unija je priznala valjanost ljudskih prava kao jedan od svojih kulturnih temelja. Iako je Povelja na snazi tek od ratifikacije Lisabonskog ugovora zaštita ljudskih prava je u Europskoj Uniji i ranije postojala. Sve članice Europske Unije su također i članice Vijeća Europe i ratificirale su Konvenciju o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda (EKLJP) čije poštivanje se ostvaruje pred Europskim sudom za ljudska prava (ESLJP) putem zaštite individualnih prava. To vrijedi i za Poljsku i Ujedinjeno Kraljevstvo kod kojih je primjena Povelje ograničena na ona prava koja postoje u nacionalnom pravu.² Štoviše, Vijeće ministara država članica svojim preporukama konkretizira Povelju. Te preporuke nisu obvezujuće, međutim Europski sud za ljudska prava kao i nacionalni sudovi uzimaju ih u obzir prilikom interpretacija domaćeg prava. (npr. German Federal Constitutional Court, Urt. v. 31.5.2006, BVerfGE 116, 69 pp.; Swiss Federal Court, Urt. v. 12.2.1992, BGE 118 Ia, 64 pp.). Što se tiče dugotrajne kazne zatvora dvije preporuke su mjerodavne: Pre. (2003)23 o postupanju zatvorske administracije prema doživotnim i dugotrajnim zatvorenicima (u dalnjem tekstu: Preporuka za dugotrajne zatvorenike i Pre. (2006)2 Europska zatvorska pravila (u dalnjem tekstu: EPR). Međutim, nedostaju međunarodna istraživanja o stvarnom nivou zaštite u Europskom zatvorskom sustavu.³

Temelj zakonodavstva Europske Unije u ovom području bazira se na uzajamnom priznavanju sudskeih odluka država članica. Preduvjet za primjenu odgovarajućih odluka je drugo načelo pravosudne suradnje – uzajamno povjerenje. To uključuje sigurnost u postojanje zajedničke pravosudne kulture i zajednički visoki stupanj zaštite osobnih prava. Što se tiče sankcija lišenja slobode, postoji okvirna odluka o primjeni načela međusobnog priznavanja premještanja osuđenika.⁴ Ta okvirna odluka biti će implementirano do 5. prosinca 2011. i njome će se omogućiti premještanje zatvorenika iz države članice gdje je bio osuđen u zemlju

1 V. npr. Izvještaj o posjeti Europskog Povjerenstva za sprječavanje mučenja i neljudskog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (CPT) u Francuskoj u 2003 (CPT 2004, §§ 33 pp.), u Italiji u 2004 (CPT 2006, §§ 89 pp.) i u Češkoj Republici u 2006 (CPT 2007, §§ 40 p.).

2 Protokol o primjeni Povelje o temeljnim ljudskim pravima Europske Unije u Poljskoj i Ujedinjenom Kraljevstvu, Službene novine Europske Unije 2007/C 306/01, 11/17/2007.

3 V. Drenkhahn/Dudeck 2007; Dünkel 2009, s. 180 pp.; van Zyl Smit/Snacken 2009, s. 27 p.

4 Okvirni zaključak Vijeće 2008/909/JHA od 27 studenoga 2008. o primjeni načela međusobno priznanje presuda u kaznenim stvarima, kojima se određuje kazne zatvora ili mjera za potrebe izvršenja u EU.

porijekla, bez njegovog pristanka, odnosno bez pristanka države primateljice, a kako bi izdržao kaznu zatvora.⁵ Načelo uzajamnog povjerenja spomenuto je samo u preambuli odluke koja se bavi procesnim pravima u kaznenom postupku, iako se također mora primijeniti u postupku izvršenja kazne ukoliko se želi dosljedno zaštiti osobna prava i slobode. Polazeći od činjenice da istinska težina kazne zatvora ne ovisi samo o njezinom trajanju, već i o uvjetima izvršenja, postaje jasno značenje načela zaštite ljudskih prava u zatvorima. Da bi opravdali uzajamno povjerenje, mi moramo ne samo osigurati slične životne uvjete u zatvorima Europske Unije, već također i životne uvjete u skladu sa zajedničkim standardima EU u zaštiti ljudskih prava.

Postoji potreba za međunarodnim komparativnim empirijskim istraživanjima kako bi se utvrdilo u kojoj mjeri postoje slični životni uvjeti s visokom razinom zaštite ljudskih prava u postupku izvršenja kazne zatvora u EU. Do sada takva istraživanja izvršena su od međunarodne grupe istraživača koji u najvećem djelu pripadaju i ovom projektu pod vodstvom Katedre za Kriminologiju Sveučilišta u Greifswaldu.⁶ Studija o izvršenju kazne zatvora „*Mare Balticum Prison Study*“ istraživala je zatvorene institucije za muške zatvorenika u Njemačkoj, Estoniji, Finskoj, Latviji, Litvi, Poljskoj, Rusiji i Švedskoj.⁷ Komparativna studija za izdržavanje zatvora za žene „*International Study on Women's Imprisonment*“ istražila je životne uvjete ženskih zatvorenica u Danskoj, Njemačkoj, Grčkoj, Hrvatskoj, Litvi, Poljskoj, Rusiji, Sloveniji i Španjolskoj.⁸ Oba su projekta ukazala na znatne razlike životnih uvjeta u tijekom izdržavanja zatvorske kazne u navedenim zemljama i na probleme vezane uz zaštitu ljudskih prava.

Ovaj projekt, *Dugotrajni zatvor i ljudska prava* u državama članicama Europske Unije je prvi pokušaj izučavanja režima izvršenja dugotrajnih zatvorskih kazni u trajanju od najmanje pet godina u većini država članica EU, uzimajući u obzir standarde ljudskih prava. Na projektu su bili uključeni istraživači iz država članica EU Belgije, Danske, Engleske,⁹ Finske, Francuske, Njemačke, Litve, Poljske, Španjolske and Švedske, kao i države kandidatkinje Hrvatske. Istraživali su se životni uvjeti, zatvorska “klima” i mjere resocijalizacije u najširem smislu, kao i medicinsko – psihijatrijsku skrb u zatvorima. Empirijski podaci ukazali su na psihijatrijske poremećaje u istraživanom uzorku u obimu do 95% neovisno od dužine zatvaranja.¹⁰ Sadašnji izvještaj njemačkog Središnjeg instituta za duševno zdravlje u Mannheimu pokazuje da su zatvorenici u Europi, populacija visoko opterećena psihičkim poremećajima (više od 90% Achse-I-Störungen).¹¹ Učestalost poremećaja osobnosti kreće se do 50%).¹² Čak i samo počinjeno kazneno djelo, osobito ako se radi o teškom kaznenom djelu, ali i uvjeti zatvaranja mogu imati traumatizirajući efekt.¹³ Među razmatranim karakteristikama koje su utjecale na navedene posljedice su s jedne strane individualne karakteristike zatvorenika kao njegova osobnost, starost i zdravstveno stanje, te stav prema počinjenom djelu i izrečenoj kazni, i životni uvjeti u zatvoru, s druge strane.

5 V. van Zyl Smit 2008, s. 91 p.

6 Summary u Dünkel 2009.

7 Dünkel 2007; Zolondek/Sakalauskas 2005.

8 Dünkel/Kestermann/Zolondek 2006; Zolondek 2007; Zolondek/Dünkel 2007. Poslije su slijedili upitnike u Nizozemskoj, Južnoj Africi i dopunili su komparativnu studiju cf. Dünkel/Zolondek 2009.

9 U Ujedinjenom kraljevstvu Velike Britanije i Sjeverne Irske postoje različiti zatvorski sustavi: Sjeverni Irski, Škotski, Engleski i Welski. Samo engleski zatvori su sudjelovali u ovoj studiji.

10 Vidi Drenkhahn/Dudeck 2007; cf. Fazel/Danesh 2002.

11 Salize et al. 2007. Prema DMS-IV, Achse i Störungen su psihičke smetnje i druge kliničko relevantni problemi s izuzetkom smetnja osobnosti, usp. APA 2000.

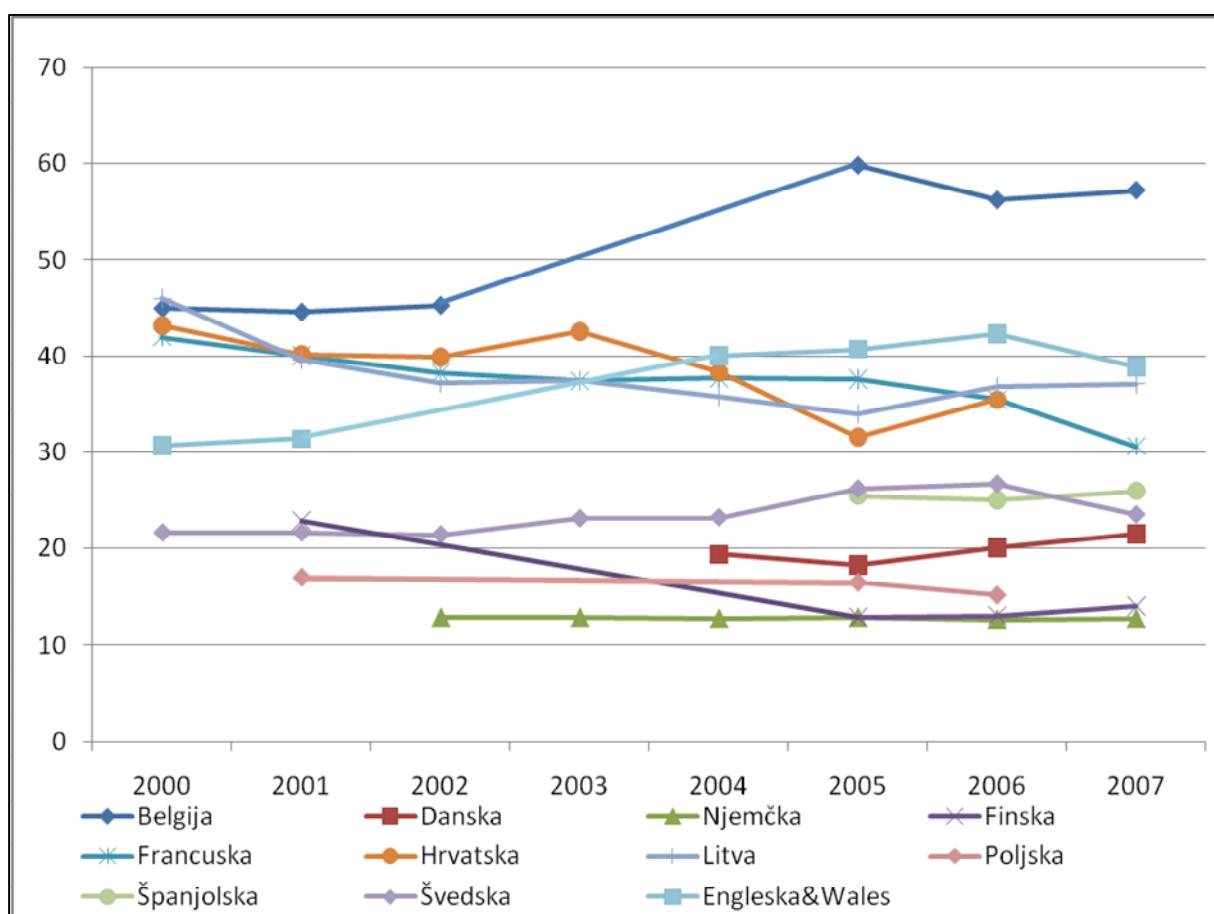
12 Dudeck et al. 2006; Frädrich et al. 2000.

13 Dudeck et al. 2007.

Što se tiče udjela zatvorenika na izdržavanju dugotrajnih zatvorskih kazni (u dalnjem tekstu: dugotrajni zatvorenici) u cijelokupnoj zatvorskoj populaciji u državama članicama EU, ne postoji ujednačena slika (vidi zemlje koje su sudjelovale u projektu, tab. 1.). 2007. godine postotak bio je manji od 20% u tri države; u sedam država bi je veći od 50% sa Katalonijom i Ciprom na vrhu liste sa 64%, odnosno 61%.¹⁴ U preostalim državama udio je bio između 20% i 50%.

Posljednjih godina udio dugotrajnih zatvorenika u odnosu na cijelu zatvorsku populaciju povećao se u sedam država; u nekim državama to povećanje je iznosilo više od 10% od 2000. do 2007. Pored toga, broj dugotrajnih zatvorenika porastao je u 14 država članica EU, u Engleskoj i Walesu povećao se čak za 9.000 (2000.: 16,399, 2007.: 25,473, povećanje oko 55%).

Graf. 1: Postotak dugotrajnih zatvorenika u osuđeničkoj populaciji u državama koje su sudjelovale u projektu, 2000.-2007. (na dan 1. rujna).

Izvore: SPACE I-Izvješće 2000-2007.

¹⁴ Španjolska Autonomna Zajednica Katalonija ima vlastit zatvorski sustav i bila je uključena prvi put u SPACE I u 2007. I Grčka ima po tradiciji veliki broj dugotrajnih zatvorenika ali nema podataka u SPACE I 2007.

2. Prikupljeni podaci i metodologija

Ova izvješće prezentira izabrane rezultate pisanih anketa zatvorenika. U okviru projekta u svakoj državi sudionici trebalo je provesti empirijsko istraživanje u dva zatvora. Istraživanje je uzelo u obzir individualnu situaciju zatvorenika i njihovu percepciju kao i opće uvjete dugotrajnog izvršavanja kazne u svakoj ustanovi. Podaci su se skupljali putem dva odvojena upitnika kojeg su ispunjavali zatvorenici i uprava zatvora. Upitnici su se sastavljeni prema Preporuci za dugotrajno zatvaranje i EZP. Isto tako, upitnik za zatvorenike sadržavao je i pitanja koja su se odnosila na njihovo psihičko zdravlje općenito i posebno na traumatizaciju. Upitnik za zatvorenika sadrži 23 stranice u hrvatskoj verziji, upitnik za zatvorsku upravu 25. Pored toga, istraživači su morali posjetiti istraživane zatvore kako bi stekli vlastite impresije.

U svakoj državi trebalo je prikupiti podatke iz dva zatvora putem anketiranja uprave zatvora i po 50 muških zatvorenika na dugotrajnoj zatvorskoj kazni u svakom od njih. Tako je u 11 država, u 22 ustanove bilo istraživano 1.100 zatvorenika. U projektu definicija dugotrajnog zatvorenika odgovarajuća je br. 1 Preporuke za dugotrajno zatvaranje, kao zatvorenika koji služi kaznu u trajanju od najmanje pet godina ili kaznu doživotnog zatvora. Veličina uzorka obuhvatila je 50 zatvorenika po ustanovi, odnosno 100 po državi kako bi se osigurao dovoljan broj za kvantitativnu statističku analizu.

Kako ženske zatvorenice čine mali dio zatvorske populacije u zemljama sudionicama i kako su neke države već sudjelovale u projektu „Ženski zatvori“, ovo istraživanje ograničeno je samo na muške zatvorenika. Druga ograničenja u pogledu ispitanih zatvorenika nisu postavljana, a sve kako bi se u svakoj pojedinoj državi što je moguće više približili veličini uzorka. Izbor ustanova u kojima se izdržavaju dugotrajne zatvorske kazne prepušten je svakom pojedinom partneru. Nikakvi drugi zahtjevi nisu postavljeni jer su već u fazi planiranja projekta došle do izražaja očigledne razlike u zatvorskim sustavima država sudionica. Što više, i broj istraživanih zatvorskih institucija se mogao povećati ukoliko se uzorak od 100 zatvorenika dugotrajnih zatvorskih kazni nije mogao osigurati u samo dvije ustanove.

U ovakvoj vrsti istraživanja pojavljuje se pitanje mogu li rezultati biti generalizirani? U ovom projektu pozornost je bila usmjerena na izbor zatvora koji su tipični za izdržavanje dugotrajnog zatvora. Svi ispitani zatvorenici sudjelovali su dobrovoljno; svaka osoba koja je željela mogla je sudjelovati ukoliko nisu postojali neki sigurnosni problemi. Nije postojala selekcija dobromanjernih ili kooperativnih zatvorenika od strane zatvorskog osoblja.¹⁵ Pored toga, treba imati na umu da zatvori sami po sebi mogu biti vrlo različiti. Tako samo u Njemačkoj postoji 16 sustava izvršavanja kazne; U Španjolskoj i Engleskoj, također postoji više sustava. Isto tako, potrebno je uočiti međunarodnu dimenziju ovog projekta. Što više, na životne uvjete ne utječu samo zakonski okviri i zatvorska administracija, već svaku ustanovu oblikuje raspoloživa infrastruktura i socijalni uvjeti.¹⁶ Stoga, se može reći da rezultati mogu biti načelno generalizirani, međutim, njihovo tumačenja zahtijeva vođenje računa o nacionalnim, regionalnim i lokalnim osobitostima.

3. Uzorak

Istraživačka skupina anketirala je 1101 zatvorenika iz 36 kaznionica. Analizirani su podaci 1049 zatvorenika; 52 sudionika su isključena bilo zato što su naveli izdržavanje kazne na vrijeme manje od pet godina bilo zato što su ispunili manje od polovice upitnika. Taj manjak

¹⁵ To se također vidi u odgovorima na pitanja o zadovoljstvo s određenim situacijama, koji nisu predmet ovog izvještaja.

¹⁶ Vidi o značaju odnosa u zatvorima Liebling/Arnold 2004; Liebling 2009.

odgovora, osobito je dolazio do izražaja u drugom djelu upitnika. Na njega se u izvješću ukazuje samo ukoliko je bilo potrebno objasniti pomanjkanje odgovora. Tab. 1 pokazuje distribuciju zatvorenika prema zemljama i institucijama.

Tab. 1: Obim uzorka

Država	Br.	Zatvori i broj sudionika
Belgija	42	Andenne (10); Ittre (6); Brugge (13); Leuwen-Centraal (13)
Danska	90	Vridsløse (13); Jyderup (13); Horserød (10); Sdr. Omme (12); Østjylland (23); Herstedvester (19)
Njemačka	98	Celle (22); Naumburg (23); Torgau (21); Lübeck (13); Luckau-Duben (9); Waldeck (10)
Engleska	124	Gartree (52); Whatton (72)
Finska	52	Helsinki (25); Riihimäki (27)
Francuska	92	St. Martin de Ré (30); Muret (40); Lannemezan (22)
Hrvatska	95	Lepoglava (57); Gospić (38)
Litva	207	Marijampole (107); Alytus (100)
Poljska	106	Tarnów (55); Chelm (51)
Švedska	64	Norrtälje (17); Österåker (8); Hall (23); Kumla (16)
Španjolska	79	Brians I (33); Brians II (26); Quatre Camins (20)

Navedeni podaci odnose se na broj anketiranih, a ne na stvarni broj dugotrajnih zatvorenika u istraživanim zatvorima, i ne na kapacitet ustanova. Od 36 istraživanih kaznionica, samo su njih 34 dostavile podatke o broju mjesta u njihovim ustanovama. Najveća institucija u vrijeme istraživanja imala je 2229 mjesta, najmanja 170. Većina kaznionica, njih 13, imala je između 250 i 500 mjesta, 9 kaznionica imalo je manje od 250, šest između 500 i 1000 mjesta i preostalih 6 imalo je više od 1000. Šest najvećih kaznionica nalaze se u Litva, Poljskoj i Španjolskoj. U osam kaznionica također su smještene i ženske zatvorenice.

Upravitelji zatvora pitani su o posebnim mjerama za sprječavanje bijega. Ponuđeno je osam odgovora: "zatvorski zid", "žice", "prozori s rešetkama", "izolirana lokacija", "psi", "policijske ophodnje", "nadzorne kamere", i "ograda s alarmom". Dobiveni su odgovori od 30 zatvora. Među njima 21 (70%) imalo je najmanje pet od ponuđenih mjera osiguranja od bijega. Pet ustanova navelo je da raspolažu sa samo dvije ili tri takve mjere. Ipak, treba naglasiti da je za sigurnost zatvora bitno i zatvorsko osoblje. Važnu ulogu pri tome osobito imaju pravosudni policajci jer su oni najčešće na odjelima prva kontakt osoba. Kako se osoblje nije anketiralo (o njihovom obrazovanju, stavovima i percepcijama itd.), jedini pokazatelj može biti njihov broj u odnosu na zatvorenike. Podaci dobiveni iz 25 institucija pokazuju da u prosjeku na deset zatvorenika dolaze četiri pravosudna policajca, minimalno je jedan, a maksimalno je 13 na deset zatvorenika. Već i ovih nekoliko navedenih rezultata ukazuju na velike razlike među kaznionicama, što je i bilo za očekivati imajući u vidu različite zatvorske sustave koji su izraz različitih političkih uvjeta i tradicija unutar svake države. Stoga još jednom treba upozoriti na činjenicu da usprkos svim razlikama za sve ove kaznionice vrijede ista pravila Vijeća Europe.

Tab. 2 prezentira izabrane karakteristike ispitanih zatvorenika. U prosjeku zatvorenici su bili od 35 do 40 godina starosti ($SD = 11.2$), najmlađi je imao 18 godina, a najstariji 78.

Distribucija zatvorenika po godinama starosti ukazuje na statistički značajne razlike ($p < .001$) ovisno o državama i institucijama.

Velika većina sudionik (93.4%) su državljeni države u kojoj se provodilo anketiranje. Nešto manji broj njih (91%) su u toj državi i rođeni. Iz ovih podataka ne mogu se izvoditi zaključci o broju imigranata, osobito onih iz drugih govornih ili kulturnih područja. Međutim, može se pretpostaviti da je malo vjerojatno da su zatvorenici koji nisu dovoljno poznavali jezik ili su imali teškoće u čitanju i pisanju, sudjelovali u anketi.

Nešto više od trećine sudionika u vrijeme anketiranja bili su u braku ili izvanbračnom odnosu. Postoje značajne razlike među pojedinim državama ($p = .05$) sa najmanjim postotkom u Njemačkoj (28%) i najvećim u Litvi (44%).

50% zatvorenika u Poljskoj i 75% u Engleskoj su imali djecu.

Nadalje, u ovoj tabeli uočavaju se razlike među zatvorenicima pojedinih država glede njihovog obrazovanja i sposobljenosti za rad, a na temelju različitog školskog sustava. Ovdje treba napomenuti da mnogi zatvorenici nisu uzimali u obzir edukaciju koju su stekli za vrijeme izdržavanja kazne. Stoga ove podatke treba uzeti s rezervom. Uočljivo dobro obrazovanje zatvorenika iz Hrvatske (100%) rezultat je školskog sustava koji diferencira učenike tek nakon obveznog zajedničkog osmogodišnjeg školovanja.

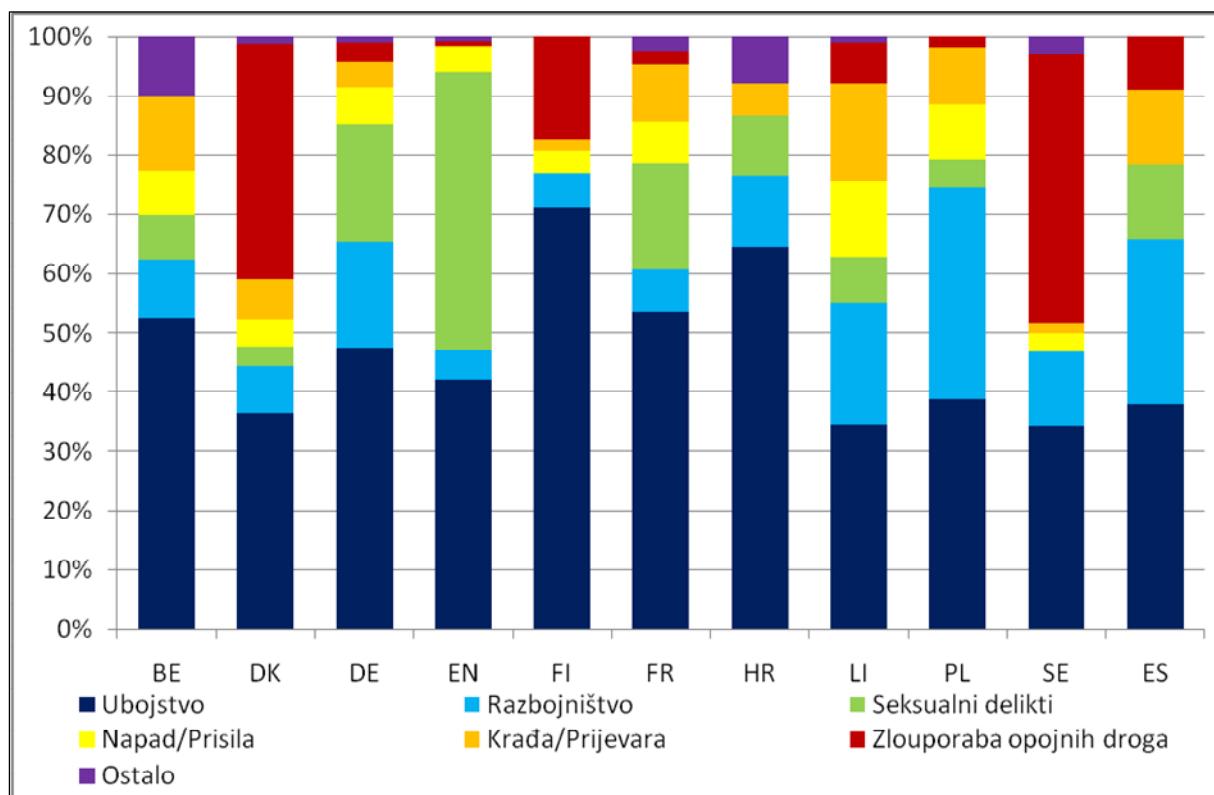
Tab. 2: Izdvojene karakteristike ispitanih zatvorenika

	Prosječna starost (SD)	Domaće državljanstvo (%)	Oženjen/vanbračna zajednica (%)	Djeca (%)	Školska sprema (%)	Stručna sprema (%)
Belgija	39,7 (13,0)	75,6	39,0	56,1	82,9	62,5
Danska	37,2 (10,6)	97,8	40,9	52,8	86,9	57,5
Njemačka	41,8 (11,1)	91,7	27,8	58,3	94,8	69,1
Engleska	44,3 (13,2)	92,7	33,1	67,2	79,2	55,7
Finska	37,5 (9,1)	96,2	27,5	57,1	96,2	57,7
Francuska	46,2 (11,8)	93,3	26,1	54,9	91,0	75,9
Hrvatska	41,7 (9,8)	93,5	42,6	57,9	100,0	73,2
Litva	35,2 (8,8)	95,0	43,9	53,4	88,8	75,3
Poljska	37,9 (11,6)	100,0	28,3	50,0	98,1	70,8
Švedska	38,9 (9,8)	90,5	41,3	60,9	95,3	50,8
Španjolska	41,0 (9,0)	88,3	38,5	56,4	92,2	47,3
Ukupno	39,9 (11,2)	93,4	36,0	56,6	91,1	65,2

Što se tiče vrste počinjenog ili počinjenih kaznenih djela za koja se nalaze na izdržavanju kazne zatvorenici su naveli slijedeća kaznena djela:¹⁷ 44.2% ubojstvo, 16% razbojništvo, 13.3% seksualni delicti, 6.3% tjelesne ozljede, 8.2% imovinski delicti i 10.7% zlouporaba droga i 1.4% neka druga kaznena djela (Tab. 2).

17 Redoslijed: 1. Ubojstvo/teško ubojstvo, 2. razbojništvo, 3. seksualni delikt, 4. tjelesna povreda, 5. krađa/prijevara/pronevjera ili neki drugi imovinski delikt, 6. uporaba droge, 7. vožnje u alkoholiziranom stanju. Drugi delicti rangirani su kao posebni slučajevi.

Graf. 2: Najteža kaznena djela po državama

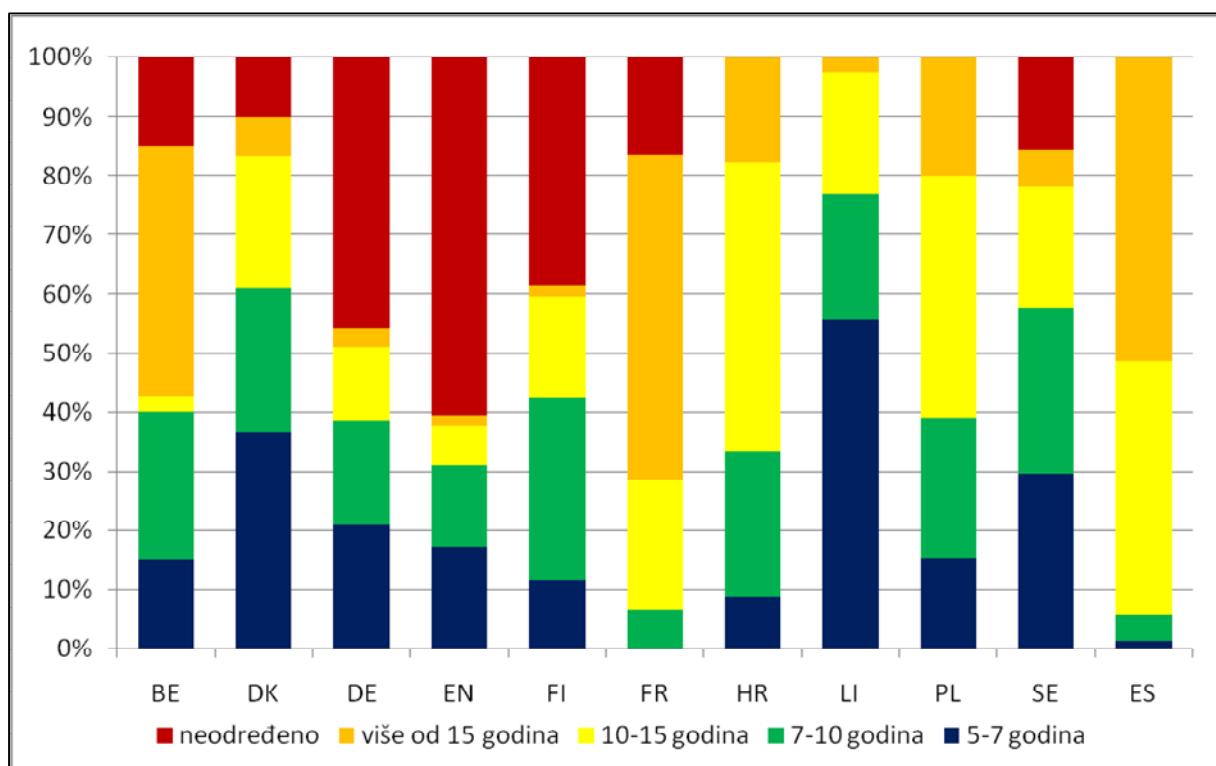

82.8% zatvorenika iz uzorka izvršavaju vremenski određene kazne, 17.2% vremenski neodređene npr. kaznu doživotnog zatvora ili neodređene sigurnosne sankcije. Prosječno trajanje određenih kazni lišenja slobode je 11 godina i deset mjeseci (v. Graf. 3). Ako grupiramo izrečene kazne iz cijelokupnog uzorka prema dužini trajanja dobije se slijedeće: 23.8% izdržava kaznu u trajanju od 5 do 7 godina, 19.5% od 7 do 10, 23.7% od 10 do 15, 15.7% više od 15 godina i 17.4% neodređene sankcije ili mjere (Graf. 3).¹⁸ Budući da u Hrvatskoj i Španjolskoj ne postoje vremenski neodređene sankcije i da u Litvi i Poljskoj ima vrlo malo doživotnih zatvorenika, u uzorak nisu uključeni zatvorenici sa neodređenim sankcijama iz Litve i Poljske.¹⁹

18 Razlika u udio neodređenih kazna rezultira iz različitog broja nedostatnih podataka.: Samo 13 zatvorenika nisu odgovorili na pitanju o vrsti njihove sankcije a 26 nisu mogli navesti dužinu kazne. Dali su odgovorili uzorku odlučilo se prema podacima o dužini već izdržane kazne i predviđenom kraju boravka u zatvoru.

19 2006. god. Radilo se o 185 poljskih zatvorenika s doživotnom kaznom zatvora (0.3% od svih osuđenih zatvorenika), a u Litvi 101 (1.4%) (posljednji brojevi iz SPACE I).

Graf. 3: Trajanje kazne zatvora po državama

Većina zatvorenika (60%) ovog uzorka i ranije je bila na odsluženju zatvorske kazne.²⁰ Ekstremni udio ovih zatvorenika među sudionicima iz Litve rezultat je činjenice da su oba ispitišvana zatvora predviđena za zatvorenike koji su već ranije izdržavali kaznu zatvora. Istražni zatvor je u 91.2% sudionika bio zastupljen u aktualnom kaznenom postupku (od 81.3% u Engleskoj do 97.8% u Francuskoj). U prosjeku, od sadašnje kazne zatvorenici su izdržali malo više od 6 godina (Tab. 3). Isto tako i ovdje su značajne razlike među državama u pogledu ranijeg kažnjavanja ($p < .001$).

²⁰ Razlike u nacionalnim uzorcima možda treba tražiti u činjenici da su zatvorenici na različit način uzeli u obzir istražni zatvor u trajanje izdržavanja zatvorske kazne, a što se može vidjeti iz nekih primjedba na upitnicima. Stoga na osnovu tih podataka nije moguće izvoditi zaključke.

Tab. 3: Ranija i sadašnja iskustva zatvaranja

	Sadašnja zatvorska kazna po mjesecima: Prosjek (SD)	Ranija zatvaranja (%)	Već izdržana kazna po mjesecima: Prosjek (SD)
Belgija	202,7 (123,1)	58,5	86,9 (54,7)
Danska	108,1 (43,6)	58,4	51,9 (41,4)
Njemačka	107,3 (44,0)	59,4	81,1 (67,1)
Engleska	105,0 (47,5)	42,7	69,0 (61,8)
Finska	114,2 (32,2)	53,8	59,5 (41,0)
Francuska	243,0 (92,1)	35,9	113,2 (67,5)
Hrvatska	157,8 (64,2)	23,4	76,7 (36,3)
Litva	99,9 (38,1)	98,0	58,0 (35,3)
Poljska	156,4 (73,8)	56,6	81,7 (47,6)
Švedska	114,1 (46,3)	73,0	49,5 (35,1)
Španjolska	211,9 (83,6)	57,1	119,1 (70,1)
Ukupno	142,4 (79,1)	59,6	75,0 (55,5)

4. Smještaj

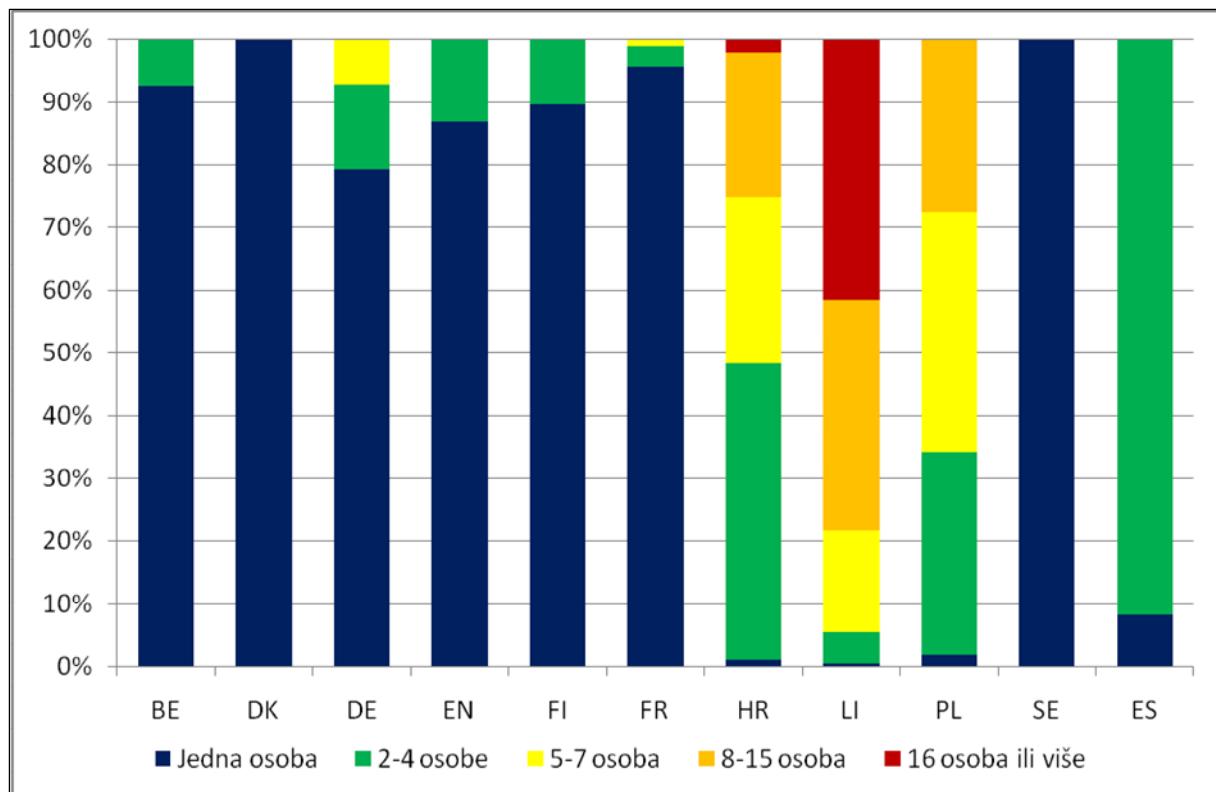
Detaljne preporuke glede smještaja svih zatvorenika sadržane su u EPR br. 18. Stoga Preporuka o dugotrajnim zatvorenicima sadrži samo nekoliko uputa o smještaju i zatvorskom režimu općenito.

Općenito, za dostojni smještaj zatvorenika potrebno je osigurati, što je više moguće, njihovu privatnost i udovoljiti zahtjevima zdravlja i higijene. To znači da treba voditi računa o klimatskim uvjetima, veličini prostora, grijanju i ventilaciji. Isto tako, prozori moraju biti dovoljno veliki da omoguće zatvorenicima čitanje uz prirodno svjetlo i dotok svježeg zraka. Isti uvjeti odnose se osobito na spavaonice koje dijeli veći broj zatvorenika.²¹ Pored toga, EPR br. 18.5 sadrži pravilo o smještaju zatvorenika noću u jednokrevetne spavaonice. Zajedničke sobe prema komentaru Preporuke, trebaju biti izuzetak i to samo u slučajevima kada je to povoljnije za zatvorenike. Prema navedenome, smještaj u velikim spavaonicama nikad ne može biti povoljniji za zatvorenike jer nedostaci takvog smještaja prevladavaju nad prednostima.²² Iz pravila 18.6 i 18.7 EPR, jasno proizlazi da samo oni zatvorenici koji su odgovarajući jedni drugima, mogu dijeliti spavaonicu. Što više, ukoliko je moguće o tome trebaju sami odlučiti.

Polovica ispitanika ovog istraživanja raspolagalo je jednokrevetnim spavaonicama. Međutim, postojele su i vrlo velike spavaonice; najveća s ukupno 43 zatvorenika je bila u Litvi. I ovdje postoje značajne razlike između država sudionika. (Graf. 4). Postoje države u kojima je smještaj u jednokrevetne sobe postignuti standard ili se tome teži. Istovremeno, u Hrvatskoj, Litvi i Poljskoj veće spavaonice su još uvijek standardi. U tri zatvora u Španjolskoj prevladavaju dvokrevetne sobe.

21 Commentary, Rule 18, str. 46.

22 Commentary, Rule 18, str. 47.

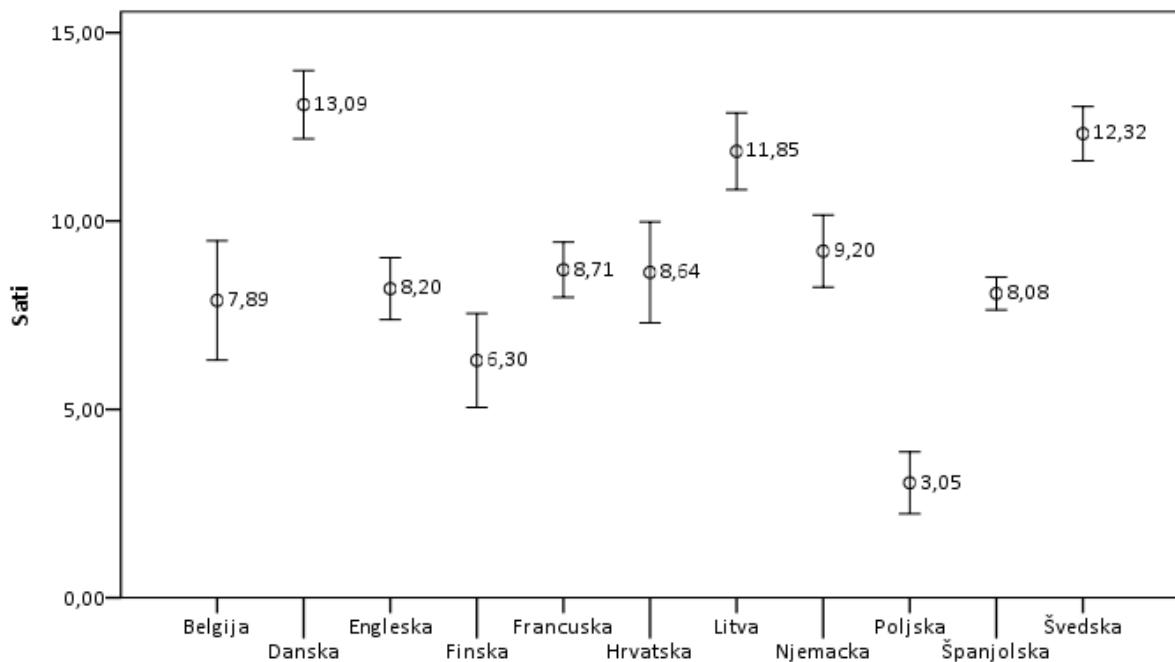
Graf. 4: Broj zatvorenika u spavaonicama po državama (%)

Zatvorenike se pitalo imaju li dovoljno prostora u njihovim spavaonicama. Ukupno njih 43% je odgovorilo pozitivno. Iako se čini da postoji značajna korelacija između broja zatvorenika i njihove impresije o dostatnosti prostora, ta korelacija je puno manja od prepostavljene ($r = -.30$, odnosno mjereno veličinom nacionalnih uzoraka $r = -.33$; $p < .001$)²³.

Čini se da u odgovoru na navedeno pitanje važnu ulogu ima i vrijeme koje zatvorenici mogu svakodnevno provoditi izvan spavaonice. Da bi se to provjerilo zatvorenike se pitalo koliko sati dnevno mogu provoditi izvan spavaonice. Prosjek nacionalnih uzoraka prezentiran je u Graf. 5. i ukazuje na značajne razlike među državama ($p < .001$). Iako ova korelacija nije posebno velika, ona ipak ukazuje da što je zatvorenicima omogućeno da više vremena provode izvan spavaonica to su zadovoljniji prostorom.

23 Koeficijent korelacije r kreće se između -1 i 1. Pozitivni predznak znači paralelnu, a negativni predznak znači suprotnu (obrnutu) vezu.

Graf. 5: Dnevno vrijeme izvan spavaonice u satima (prosjek, 95%)

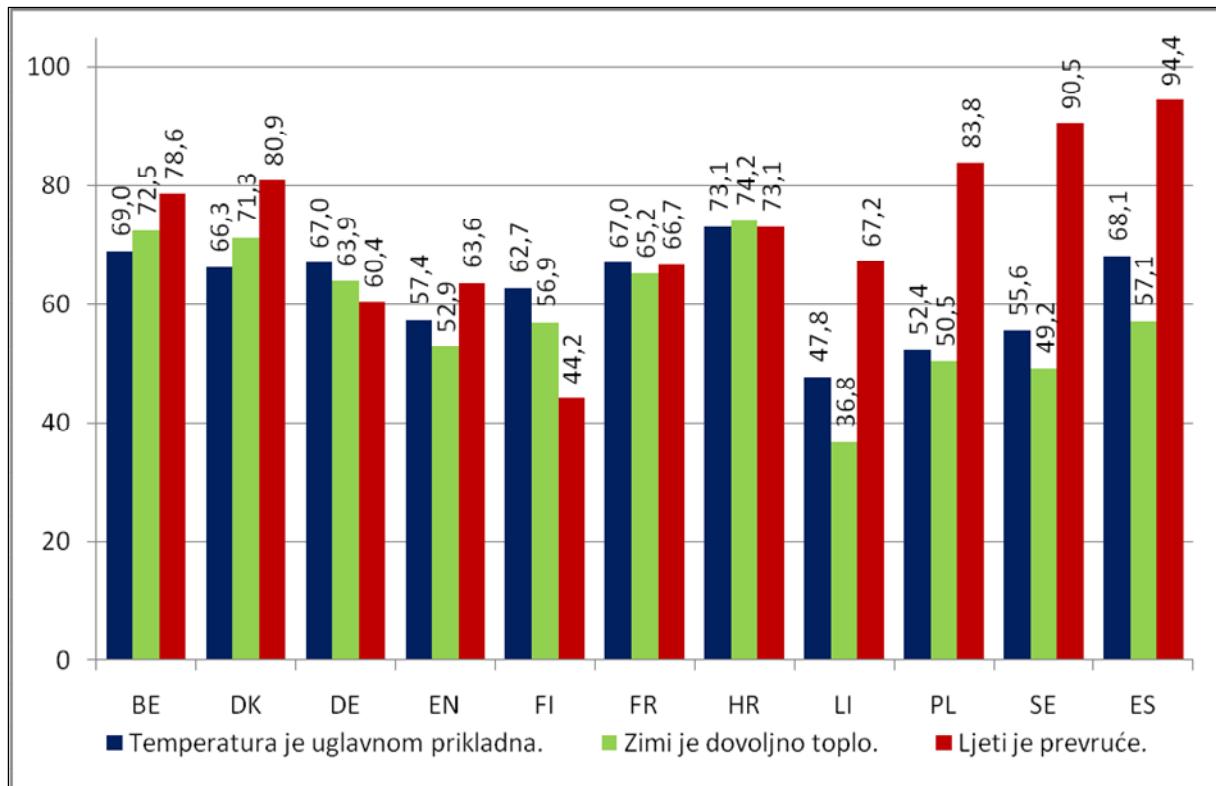
Što se tiče spavaonica, a kao što je već rečeno, bitno je da imaju dovoljno prirodnog svjetla, da prozori nisu zasjenjeni ili da nisu od neprozirnog stakla.²⁴ Manje od trećine zatvorenika odgovorilo je da nemaju dovoljno dnevnog svjetla za čitanje (od 8% u Finskoj do 48% u Poljskoj). Kod evaluacije ovih rezultata treba imati na umu razlike u količini dnevnog svjetla u različitim državama, osobito u državama sjeverne Europe kod kojih se može postaviti pitanje o mogućnosti udovoljavanju pravila EPR-a.²⁵

Isto tako, htjeli smo saznati da li zatvorenici iz svojih soba imaju pogled na van što znači da prozori nisu postavljeni previsoko, odnosno da ne postoje neke prepreke tome. Petina zatvorenika iz uzorka nije mogla iz sobe vidjeti dvorište (od 6% u Švedskoj do 62% u Poljskoj).

Što se tiče klimatskih uvjeta postojala su pitanja o odgovarajućoj sobnoj temperaturi općenito, je li dovoljno toplo zimi i ne previše vruće ljeti. Rezultati su prikazani u Graf. 6.

24 Commentary, Rule 18, str.. 46.

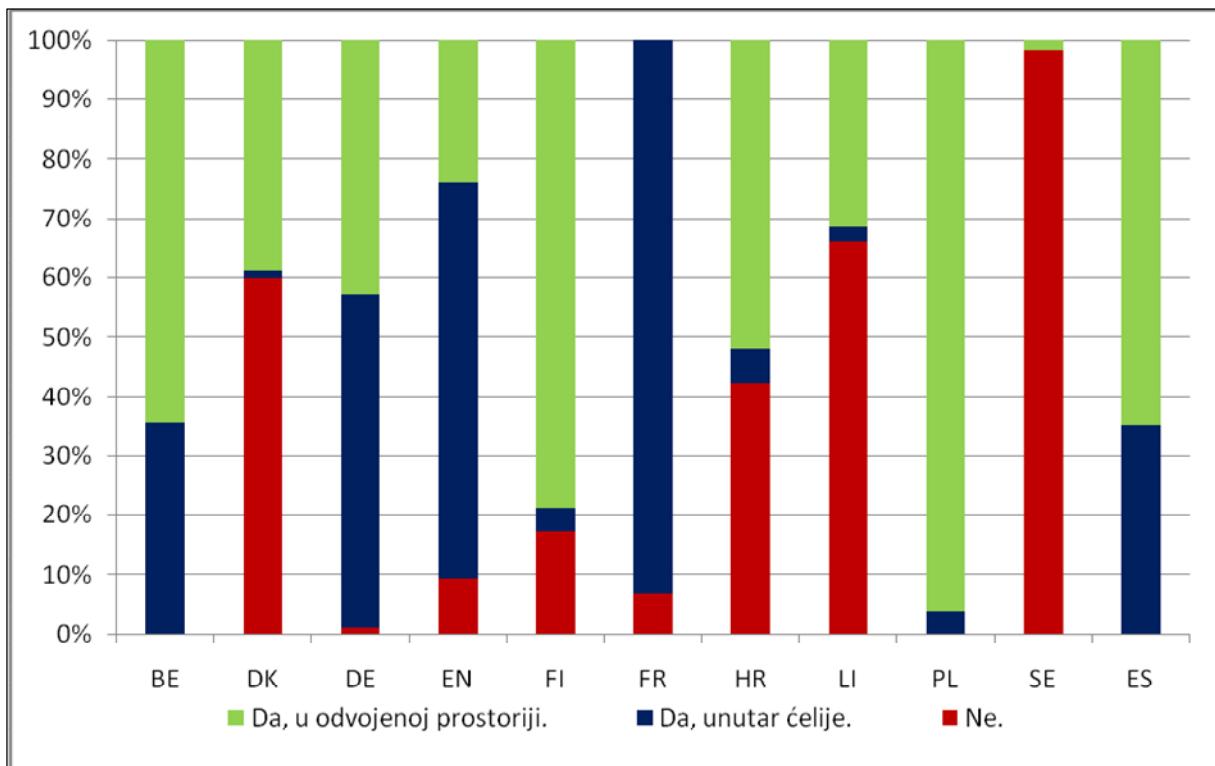
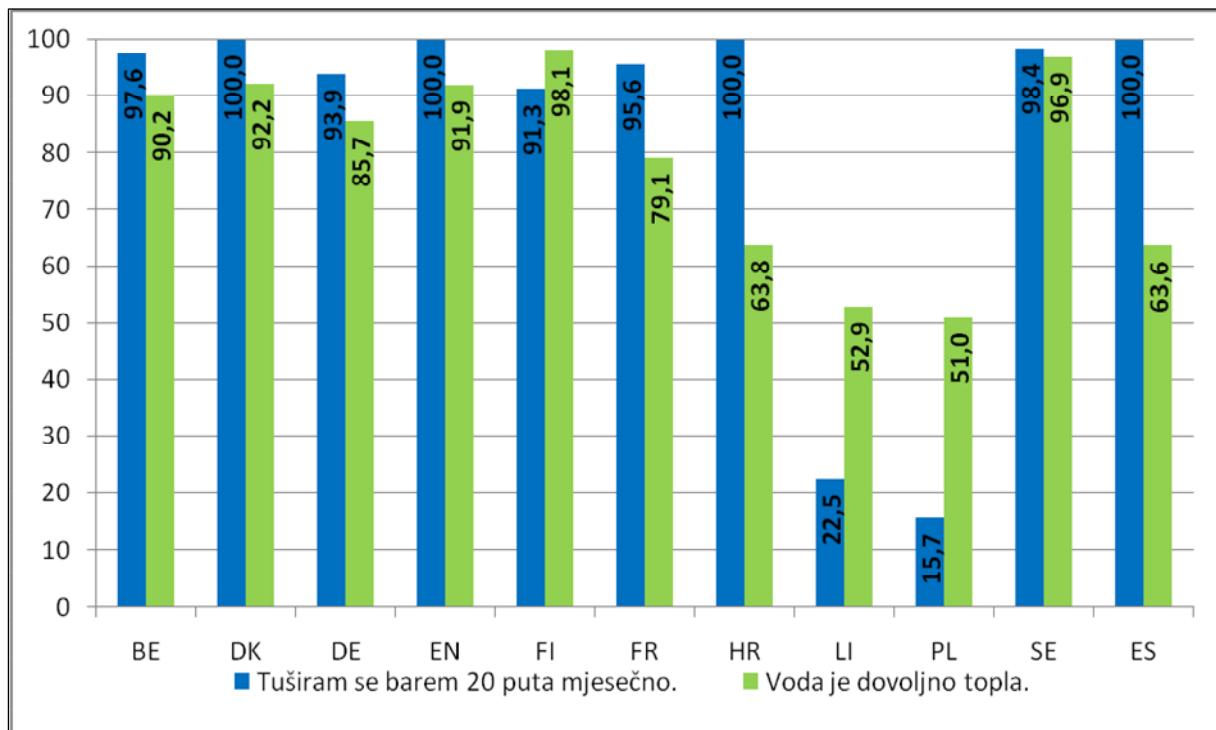
25 Ibid.

Graf. 6: Temperatura (%)

Prema uputama o higijenskim uvjetima iz EPR br. 19 zatvorenicima se mora u svakom trenutku osigurati pristup higijenskim sanitarnim objektima na način da se poštuje njihova privatnost i da im se omogući tuširanje ili kupanje po mogućnosti dnevno, a najmanje dva puta tjedno.

Ukupno, 69.4% ispitanika imaju vlastite zahode. Kod njih 61.4% ti zahodi se nalaze u odvojenim prostorijama, a kod preostalih 38.6% u samim spavaonicama. Četvrtina zatvorenika koji nemaju u spavaonici zahod izjavili su da nemaju stalni pristup zajedničkom zahodu. Graf. 7 ukazuje na značajne razlike po pojedinim državama. Za pozdraviti je da veliki broj ispitanika ima u vlastitim spavaonicama osiguran pristup zahodima. Međutim, u veliki sobama gdje postoji jedan zajednički zahod može doći do problema izazivanja konfliktnih situacija.

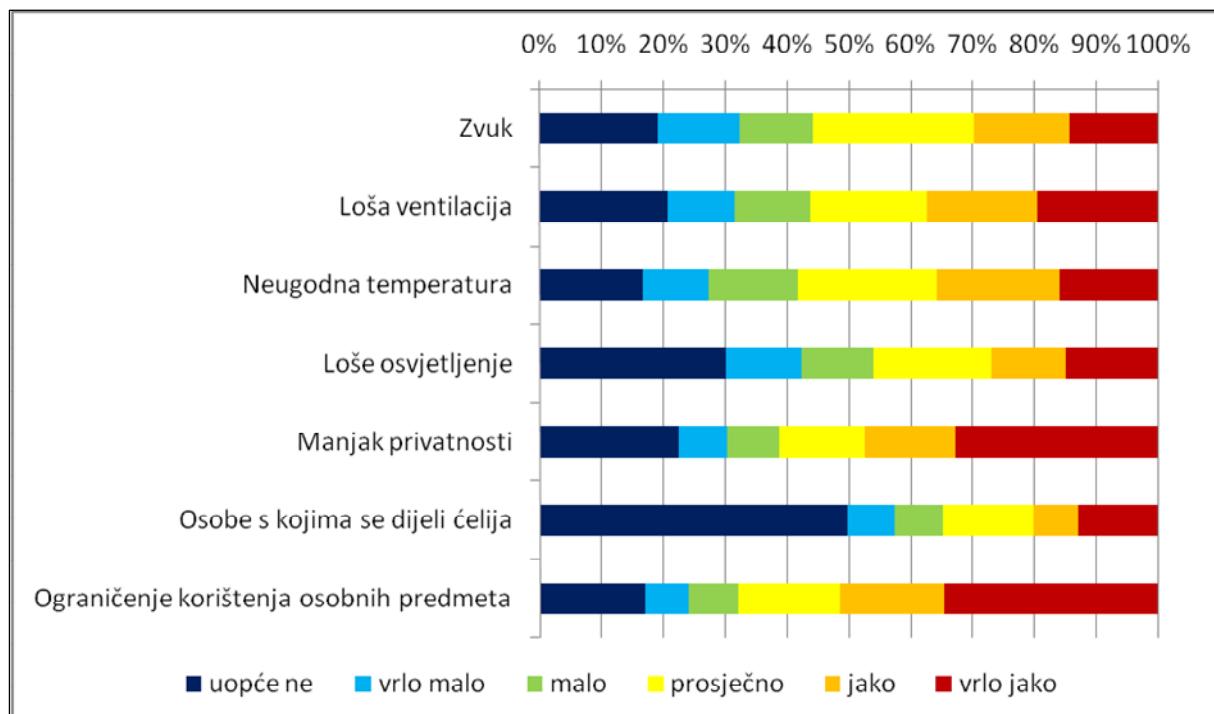
74% zatvorenika je izjavilo da se tuširati ili kupati mogu dnevno ili tako često kako oni samo žele. Međutim, petina ispitanika izjavila je da se samo četiri puta mjesечно može tuširati. Minimum je jednom mjesечно i odnosilo se na šest ispitanika. Za zatvorenike koji rade mogućnost tuširanje nakon fizičkog posla od velike je važnosti i ona je postojala kod tri četvrtine njih. Također je tri četvrtine zatvorenika procijenilo da je voda bila dovoljno topla (Graf. 8).

Graf. 7: Imate li zahode u vašim spavaonicama? (%)**Graf. 8: Sanitarni objekti (%)**

Na kraju ovog poglavlja o smještaju, ispitanici su pitani da označe u kojoj mjeri su bili frustrirani određenim karakteristikama njihovog smještaja (6-stupnja Likert skale, 1 = uopće ne, 2 = vrlo malo, 3 = malo, 4 = prosječno, 5 = jako, 6 = vrlo jako). Rezultati uzorka u cjelini prezentirani su u Graf. 9. Treba imati na umu da je uočena značajna korelacija između

napetosti izazvane suzatvorenicima u zajedničkoj spavaonici i njihovog broja ($r = .52$; $p < .001$) i također između pomanjkanja privatnosti i broja onih koji su dijelili spavaonicu ($r = .28$; $p < .001$), a što se i moglo očekivati. Međutim, različite vrijednosti korelacija ukazuju da zatvorenici nisu bili uznemiravani u svojoj privatnosti samo od strane ostalih zatvorenika, već i kontrolom zatvorskog osoblja.

Graf. 9: Napetost (stres) od ... (6-bodova Likert skale, %)

5. Aktivnosti

Za zatvorenika na dugotrajnoj kazni zatvora posebni značaj imaju svrshodne aktivnosti kojima ispunjavaju svoje vrijeme.²⁶ U tom kontekstu posebno se ističu: rad, obrazovanje, slobodne aktivnosti i komunikacija s vanjskim svijetom. Prema **Preporuci o dugotrajnim zatvorenicima** rad i obrazovanje imaju funkciju pripremiti zatvorenike za život na slobodi, a slobodne aktivnosti i kontakti s vanjskim svijetom i to prije svega s obitelji, u funkciji su prevencije ili ublažavanja štetnih posljedica dugotrajnog zatvaranja. Važno je da su zatvorenicima pružene što veće mogućnosti osobnih izbora u zatvorskoj svakodnevici (br. 21). Detaljna pravila glede raznih dnevnih aktivnosti sadržana su u EPR-u., uz opću preporuku (br. 25) da se zatvorenicima treba ponuditi izbalansirani program aktivnosti.

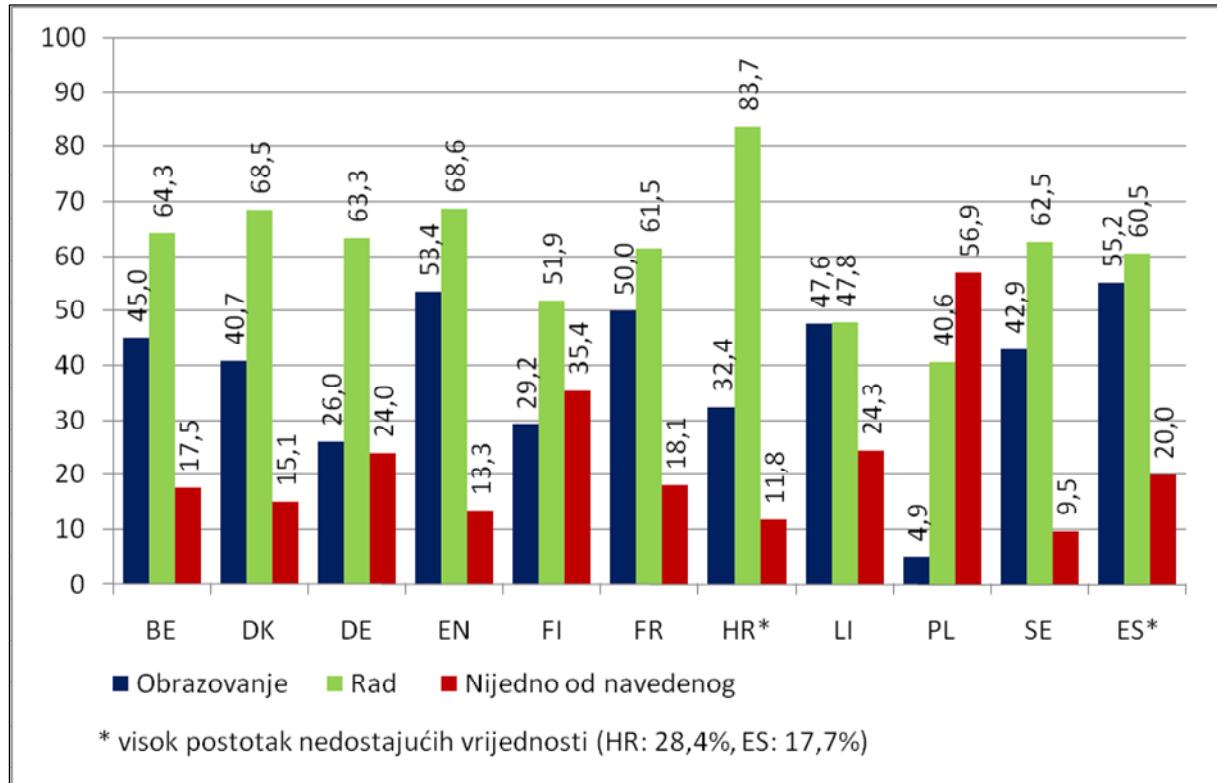
5.1 Obrazovanje i rad

Više od tri četvrtine ispitanika bilo je uključeno u rad ili obrazovanje ili oboje. Gotovo 40% njih pohađalo je neku vrstu edukacijskog programa, a gotovo 60% su radili (Graf. 10). Dojmljivi su rezultati iz Hrvatske i Poljske. Dok u Hrvatskoj čak 84% ispitanika radi u Poljskoj njih 57% niti radi niti je uključeno u bilo kakve edukacijske programe. Čini se da su oba zatvora u Hrvatskoj koja su sudjelovala u istraživanju uspješno osiguravala mogućnosti

26 CPT 2001, § 33; Report, Rule 10, § 50.

za rad svojim zatvorenicima, za razliku od zatvora u Poljskoj koji su po tom pitanju imali velikih problema.

Graf. 10: Rad i obrazovanje po državama (mogućnost više odgovora, %)

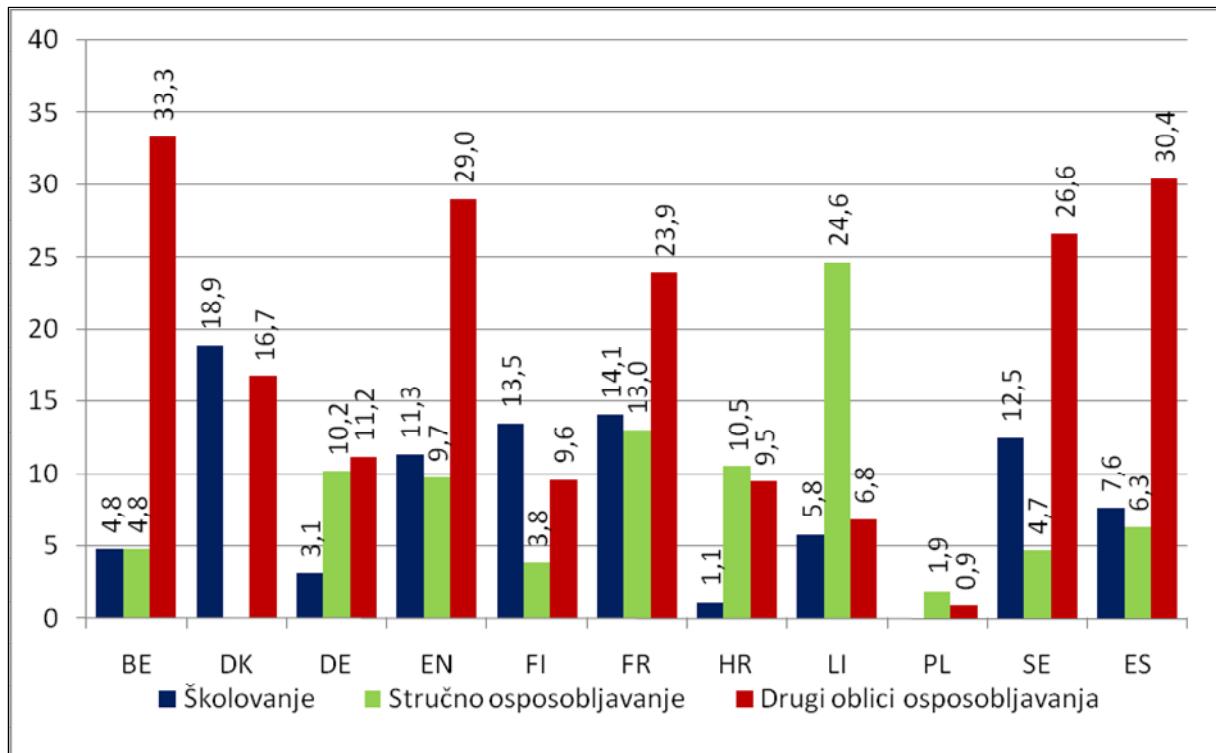

Pravila o obrazovanju i usavršavanju sadržana su u br. 28 EPR. i naglašavaju da svaki zatvor treba svim zatvorenicima osigurati pristup što obuhvatnijim obrazovnim programima. Pri tome treba uzeti u obzir individualne potrebe zatvorenika kao i njihove želje. Prednost trebaju imati oni zatvorenici koji imaju teškoće s čitanjem, pisanjem i računanjem, kao i oni koji nisu završili osnovnu školu ili neki zanat. Osobitu pažnju treba posvetiti mlađim zatvorenicima i ponuditi im stručnu izobrazbu.

Naša pitanja o obrazovanju uključivala su tri ponuđene kategorije: školsku spremu, stručnu izobrazbu i daljnje usavršavanje. Kako klasifikacije od strane ispitanika nisu uvijek bile potpuno jasne i kako su neki od njih navodili više tečajeva pod istom kategorizacijom, navedene kategorizacije treba tumačiti u širem smislu. Tako „školska sprem“ ne podrazumijeva samo različite stupnjeve kvalifikacije već i pojedinačne školske predmete, a kategorija „daljnje usavršavanje“ sadrži i neke oblike školske i stručne izobrazbe. Imajući na umu navedeno mogu se navesti slijedeći rezultati: 83 zatvorenika, što čini 7.9% cjelokupnog uzorka uključeni su bili u stjecanje školske spreme, 109 njih u stjecanje stručne izobrazbe (10.4%) i 168 u stjecanje dalnjeg usavršavanja (16%).

Graf. 11 pokazuje postotak sudjelovanja zatvorenika u programima edukacije po državama. I ovdje treba napomenuti da je bilo moguće dati više odgovora. Uočljivi su visoki postoci sudjelovanja zatvorenika u stjecanju stručne izobrazbe u Litvi, i visoki postotak dodatnog usavršavanja zatvorenika iz Belgije, Engleske, Francuske, Švedske i Španjolske. Posljednji rezultati su uglavnom rezultat dopisnih studija (za detalje više u dalnjem tekstu).

Graf. 11: Programi za obrazovanje i usavršavanje u tijeku (moguće je više odgovora, %)

Zatvorenici su naveli pohađanje vrlo različitih programa: najveći broj njih (ukupno 29) izjavili su da su pohađali školski program koja ih kvalificira za sveučilišne studije, 24 su imali cilj zavrišti deset razreda škole, 18 je sudjelovalo u tečajevima učenja domaćeg jezika²⁷ i 17 u tečajevima stranih jezika. Dvanaest zatvorenika je pohađalo neke druge predmete i četiri su završili tečaj osnovnog obrazovanja (čitanje, pisanje i računanje). U stjecanju stručne spreme naviše su birana industrijska zanimanja (od ukupno 32, njih 18 spremu za zavarivače), 15 elektro-tehničku struku, 14 vrtlarenje ili poljoprivredu, 12 građevinu i osam gastronomiju. Među tečajevima za daljnje usavršavanje najviše je bilo dopisnog školovanja (53) i tečaja za kompjutore (44). Svi ostali programi su bili zastupljeni u maloj mjeri ili tek pojedinačno: npr. ručni rad, računovodstvo, administracija, umjetnost i domaćinstvo.

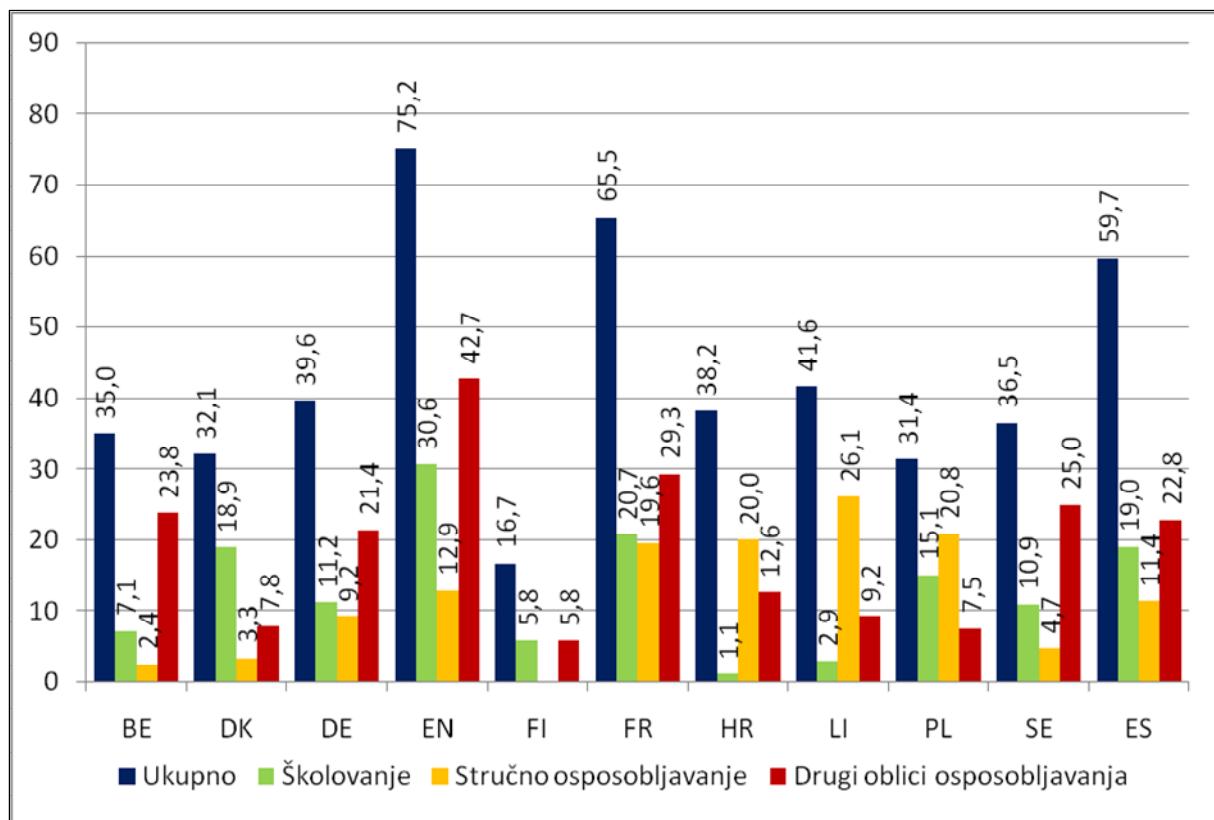
Pored toga zatvorenike se ispitivalo je su li završili programe obrazovanja i usavršavanja već za vrijeme izdržavanja kazne. 45% njih odgovorilo je potvrđno. Tako je 13% steklo neku školsku spremu, gotovo 15% njih stručnu spremu i 18.5% je završilo neko daljnje usavršavanja. Pojedinačni postoci po državama prikazani su u Graf. 12.

Visok postotak ispitanika koji su završili obrazovanje ili usavršavanje u zatvoru u Francuskoj i Španjolskoj može se povezati s činjenicom da su ti zatvorenici u vrijeme provođenja ispitivanja u zatvorima bili duže (preko 9 godina) od drugih koji su u prosjeku u zatvorima bili otprilike šest godina pa su imali više vremena za te aktivnosti. Nasuprot tome, visok postotak završenih edukativnih programa u Engleskoj ne može se tumačiti dužinom boravka u zatvoru (manji je od prosječnog vremena trajanja), već činjenicom da okončanje programa u engleskom kaznenom sustavu direktno utječe na dobivanje adekvatnih pogodnosti.²⁸

²⁷ Nije bilo moguće diferencirati tečajeve jezika prema stupnjevima, tako da su tečajevi za opismenjavanje uključeni u tečajeve materinjeg jezika.

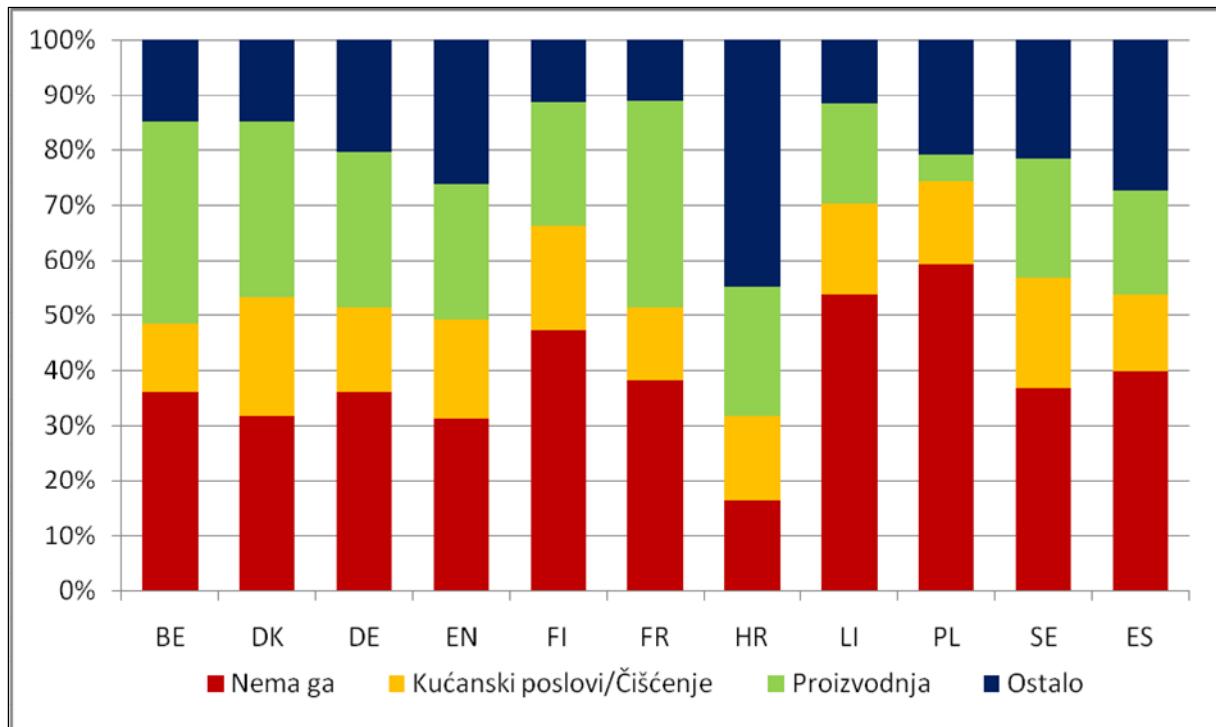
²⁸ Vidi. Prison Service Order 4000 (Incentives and Earned Privileges), br. 3.12.

Graf. 12: Završeni programi obrazovanja i usavršavanja (moguće više odgovora, %)

EZP (br. 26.1.) određuje rad u zatvoru kao pozitivan element izvršenja kazne koji se nikad ne smije upotrijebiti u svrhu kažnjavanja. U tom smislu zahtijeva se od zatvorske uprave da u dovoljnoj mjeri osigura zatvorenicima smisleni posao u zatvoru kako bi nakon otpuštanja bili osposobljeni da se radom izdržavaju na slobodi. Rad zatvorenika u zatvoru treba na odgovarajući način platiti, dozvoljavajući im da dio zarađenog iznosa upotrebljavaju za osobne potrebe kao i potrebe uzdržavanja njihovih obitelji.

U našem istraživanju rad se raspoređivao u tri kategorije: kućni poslovi/čišćenje, proizvodnja i ostali poslovi. Sudionici su odgovarali o vrsti posla kojeg obavljaju, tjednom vremenu provedenom na poslu i naknadama. Graf. 13 pokazuje postotak zaposlenih zatvorenika i vrstu posla u svakom nacionalnom uzorku.

Graf. 13: Rad u zatvoru (%)

Najčešći odgovor u kategoriji proizvodnih djelatnosti bio je rad plaćen po komadu: 57 od njih 209 bavilo se bilo spajanjem, razdvajanjem ili pakiranjem predmeta ovisno o narudžbi. Pet zatvorenika radilo je u avio-industriji, tri u proizvodnji madracca. Druga velika skupina koju čine 37 sudionika radila je u metalnoj industriji (npr. zavarivači, izrađivači alata, bravari i kovači). Isto tako često su se navodili i slijedeći poslovi: obrada drva (stolar), vrtlarstvo, poljoprivreda i šivanje. Odstupanja od navedenog nalazimo u Hrvatskoj gdje prevladava obrada drva i metala (slično i u Litvi), u Danskoj gdje je najčešće vrtlarenje i poljoprivreda, u Engleskoj u koji dominira vrtlarstvo i Njemačkoj u kojoj je najčešće šivanje.

U kategoriji „ostalih poslova“ najčešće se spominje rad u kuhinji (67 od 199) i u pravonici (21). Ovoj kategoriji pripadaju i slijedeće aktivnosti: rad u biblioteci, rad vezan uz izdavanje zatvorskih novina, u skladištu robe, popravak obuće, pomoć pri religioznim, edukacijskim i sportskim aktivnostima. Odstupanja od navedenog vide se u Francuskoj u kojoj je najčešći rad u biblioteci, u Litvi gdje se najviše radi u toplani te u Danskoj u kojoj među „ostalim poslovima“ prevladavaju soboslikarski radovi.

Tab. 4 pokazuje prosjek, kao i minimum i maksimum radnih sati po svim kategorijama i postotak zatvorenika koji su za svoj rad plaćeni. Uočava se da nisu svi zatvorenici naveli da su plaćeni za svoj posao, što je u suprotnosti s međunarodnim preporukama. Riječ je o maloj grupi među zaposlenim zatvorenicima (37 od 619 = 6%). Nema razlike u vrsti posla između zatvorenika koji jesu od onih koji nisu plaćeni. Uočeno je da neplaćeni zatvorenici, u pravilu rade manji broj radnih sati. Međutim, među njima postoje i nekoliko njih koji su radili i veći broj sati od prosjeka. Stoga se, zbog svega navedenog ne može izvući zaključak zašto neki zatvorenici za svoj posao nisu dobili naknadu. Posebnosti proizlaze iz poljskog i španjolskog uzorka: Prema poljskom Zakonu o izvršenju kaznenopravnih sankcija, za rad u zatvoru se načelno prima novčana naknada (čl. 123.). Međutim, zatvorenici mogu pristati besplatno raditi do 90 sati mjesečno kućne i administrativne poslove (čl. 123.a.). U Španjolskoj, kućni poslovi (čišćenje) nisu se plaćali do izmjena zakona u ožujku 2009., dakle, za vrijeme prikupljanja podataka u okviru ovog istraživanja. Međutim, takvi su zatvorenici dobivali neke

druge pogodnosti. Navedene posebnosti mogu objasniti mali postotak plaćenih radnika među onim zatvorenicima koji su obavljali kućne poslove.

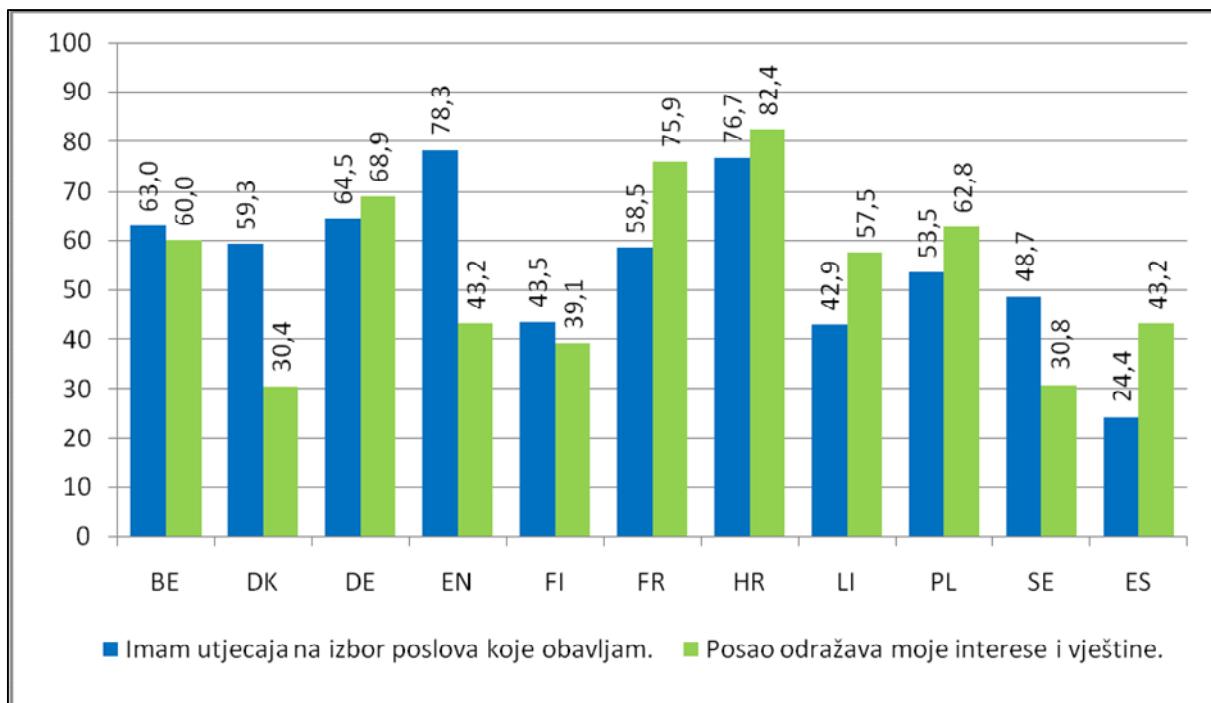
Tab. 4: Radno vrijeme i naknada (plaćanje)

Država	Kućanski poslovi		Proizvodnja		Drugi poslovi	
	Radno vrijeme	plaćeno (%)	Radno vrijeme	plaćeno (%)	Radno vrijeme	plaćeno (%)
Belgija	14,7 (4-32)	100,0	29,9 (20-40)	100,0	42,0 (20-60)	100,0
Danska	32,0 (3,5-47)	100,0	32,2 (6-37)	100,0	36,5 (25-50)	100,0
Njemačka	40,0 (20-56)	100,0	36,9 (30-40)	100,0	37,7 (20-49)	95,0
Engleska	31,3 (3-96)	100,0	24,8 (1-42)	100,0	21,1 (2,5-40)	100,0
Finska	41,7 (8-60)	90,0	32,1 (20-40)	100,0	28,8 (20-35)	100,0
Francuska	26,7 (7-50)	90,9	27,7 (5-35)	97,0	23,2 (10-35)	60,0
Hrvatska	40,3 (16-52)	92,3	40,0 (38,5-42)	100,0	41,2 (4-58)	100,0
Litva	25,0 (1-56)	90,0	39,3 (8-80)	97,0	36,6 (5-70)	100,0
Poljska	19,0 (1,5-60)	43,8	32,3 (20-38,5)	80,0	30,0 (7-42)	77,3
Švedska	33,3 (7-40)	100,0	31,3 (20-40)	100,0	25,9 (6-38)	100,0
Španjolska	21,6 (4-40)	55,6	23,8 (17-40)	84,6	25,8 (8-40)	83,3

Što se tiče dužine radnih sati kod proizvodne djelatnosti, vrijeme kraće od prosječnog može se objasniti činjenicom da su neki zatvorenici veći dio vremena okupirani i drugim aktivnostima kao što su obrazovanje ili terapije. Nasuprot tome, teško je naći obrazloženje za trajanje radnog vremena preko prosječnog. Naime, takve se situacije protive izričitim odredbama EZP-e, a i nelogične su jer vode manjoj ponudi radnih mesta zatvorenicima.

Već je ranije naglašen značaj mogućnosti izbora vrste posla u zatvoru u smislu izbjegavanja gubitka autonomije i osjećaja gubitka kontrole zatvorenika.²⁹ Rad predstavlja dio svakodnevice u kojoj zatvorenici mogu dobiti priliku izbora. Stoga u nastavku, prezentirani u Graf. 14., slijede rezultati o utjecaju zatvorenika na izbor vrste posla i usklađenost posla s njihovim interesima i vještinama.

29 V. Izvješće, §§ 91., 98; van Zyl Smit/Snacken 2009, str. 53.

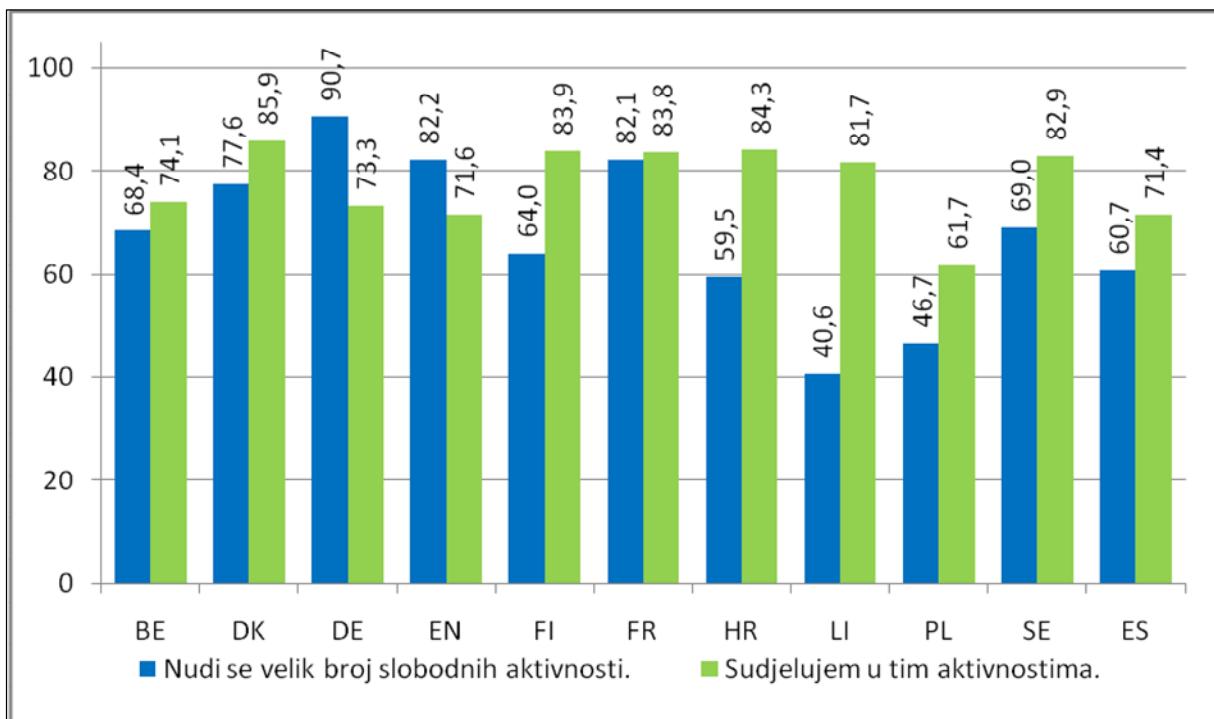
Graf. 14: Utjecaj zatvorenika na izbor posla i usklađenost s njihovim interesima (%)

Postoji očigledna korelacija između zatvorenika koji su mogli utjecati na izbor radnog mesta i njihove zainteresiranosti za obavljanje posla. ($r = .39$, odnosno. $r = .40$, prema veličini uzorka po pojedinoj državi; $p < .001$). U pojedinim državama navedena korelacija je izražena u različitoj mjeri. U Švedskoj i Španjolskoj je najveća ($r = .60$, $p < .001$), a u Hrvatskoj ($r = .29$, $p = .05$) i Poljskoj je najmanja ($r = .34$, $p = .05$). U Danskoj ne postoji značajna korelacija. Sasvim je jasno, da što je manja ponuda poslova, manja je i mogućnost njihovog izbora čak i u mjeri da izabrani poslovi ne odgovaraju interesima zatvorenika.

5.2 Slobodno vrijeme

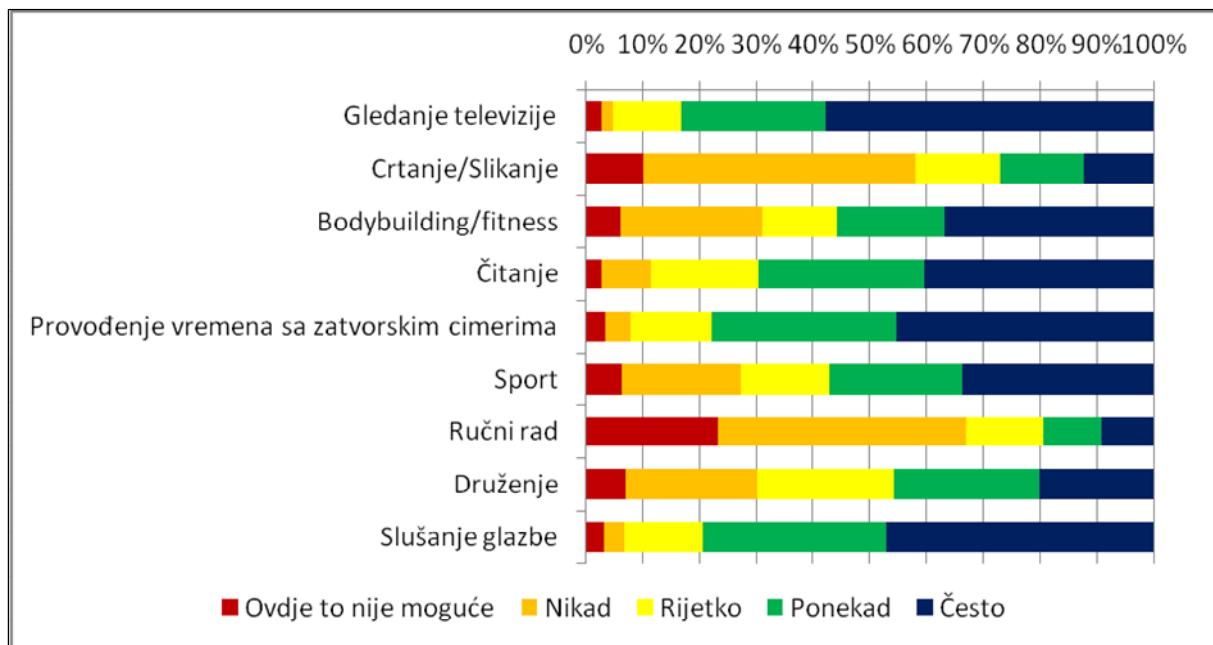
Organiziranje slobodnog vremena regulirano je preporukom br. 27 EZP. Zatvorenicima se mora osigurati vježbanje na svježem zraku najmanje sat vremena dnevno, a u slučaju lošeg vremena neki alternativni program. Za realizaciju sportskih i rekreacijskih programa moraju biti osigurane sprave i oprema. Isto tako zatvorenicima moraju biti dostupne i druge aktivnosti za popunjavanje slobodnog vremena (npr. igre, kulturne aktivnosti, hobiji) koje mogu i sami organizirati.

Kroz provedenu anketu nastojalo se saznati postoje li organizirane aktivnosti za slobodno vrijeme i ako da li zatvorenici u njima sudjeluju (Graf. 15). Uočena je slaba korelacija između sudjelovanja u aktivnostima i dužeg boravka izvan spavaonice. ($r = .14$, odnosno $r = .17$, po uzorku pojedine države, $p = .001$).

Graf. 15: Ponuda aktivnosti u slobodnoj vrijeme (%)

Učestalost sudjelovanja u tipičnim aktivnostima bodovana je na slijedeći način (5-stupnjeva Likert skale): 1 = nije moguće, 2 = nikada, 3 = rijetko, 4 = ponekad, 5 = često. (Graf. 16). Veliki dio sudionika najčešće sudjeluje u pasivnim aktivnostima kao što su gledanje televizije ili slušanje muzike. Najveći broj njih nikada ili rijetko sudjeluju u kreativnim aktivnostima kao što su crtanje i ručni radovi, s time što treba imati u vidu da navedene aktivnosti nisu ni bile ponuđene u mnogim zatvorima.

Po pitanju slobodnih aktivnosti rezultati u pojedinim državama su različiti. U Hrvatskoj, Litvi, Francuskoj i Poljskoj zatvorenici očigledno manje ili više nego u ostalim državama gledaju televiziju i slušaju muziku: (srednja ukupna vrijednost = 5, srednja vrijednost u Hrvatskoj i Francuskoj = 4). Visoka učestalost ovih aktivnosti u Litvi i Poljskoj (LI: 62%; PL: 54%) djelom bi se mogla tumačiti činjenicom postojanja zajedničke društvene prostorije opremljene za te aktivnosti.

Graf. 16: Aktivnosti u slobodnoj vrijeme (5-bodova Likert skale)

Pored navedenih tipičnih slobodnih aktivnosti zatvorenici (njih 241) naveli su slijedećih 10 najčešćih aktivnosti: igre (33), učenje (30), pisanje pisma (29), rad na kompjuteru (24), muziciranje (23), kuhanje (19), video igre (17), šetnja (15), telefoniranje (13), bilijar ili pikado (10). Mnogo rjeđe navedi se i izdavanje zatvorskih novina, briga o biljkama i životinjama, religija, križaljke i proučavanje prava o izvršenju zatvorske kazne. Sudionici provede prosječno 4.9 sati dnevno na slobodnim aktivnostima, u rasponu između 3.8 sati u Engleskoj i 6.1 sati u Litvi. Uzorci po pojedinim državama pokazuju značajne razlike ($p < .001$).

372 sudionika odgovaralo je na pitanje koje bi slobodne aktivnosti željeli imati. Daleko najveći broj njih želio bi više sportskih aktivnosti (157): nogomet, odbojka, body building, trčanje. Mnogo manji broj preferirao je kreativne aktivnosti kao što su kazališne i muzičke grupe (45) i edukaciju (26). Može se još dodati da bi mnogi od njih željeli više vremena provoditi u prirodi, imati više posjeta, dnevnih izlazaka i širu ponudu slobodnih aktivnosti u cjelini.

5.3 Vanjski kontakti

Komunikacija s vanjskim svijetom, osobito s obitelji zaštićena je čl. 8. EKLJP (pravo na zaštitu osobnog i obiteljskog života). Preporuka za dugotrajne zatvorenika smatra zaštitu obiteljskih odnosa vrlo značajnom u otklanjanju štetnih utjecaja dugotrajnog zatvaranja: „osobite napore treba uložiti kako bi se spriječilo raskidanje obiteljskih veza“ (br. 22). Stoga treba što je češće moguće i uz što veću privatnost dozvoljavati pismenu komunikaciju, telefoniranje, posjete uz ograničavanje istih samo zbog sigurnosnih razloga. Isto tako i EZP naglašavaju važnost komunikacije s ostalim osobama (24.1) pri čemu se pod pojmom „obitelj“ podrazumijevaju i druge zatvoreniku bliske osobe.³⁰ Ovi kontakti nisu važni samo zatvorenicima već i drugim članovima njihove obitelji. Stoga pravilo br. 24.4 EZP određuje

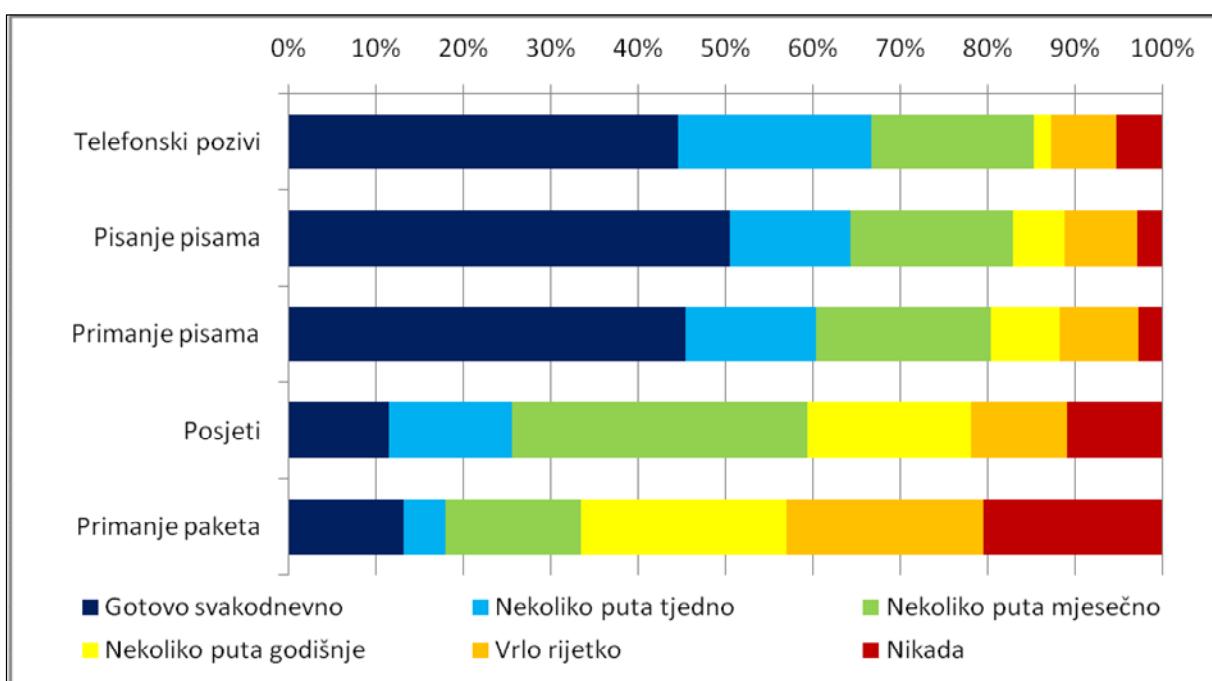
³⁰ Commentary, Rule 24, str. 52.

da način posjete bude što normalniji, a što podrazumijeva i omogućavanje dugotrajnijih intimnih obiteljskih posjeta.³¹

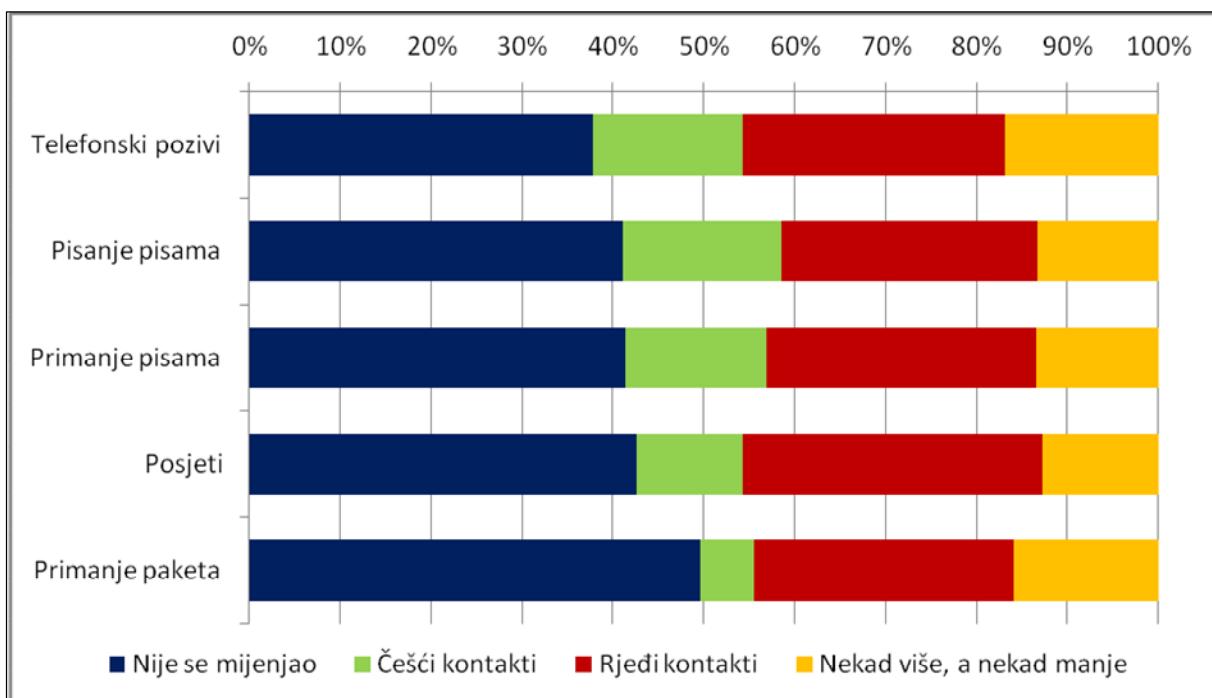
U istraživanju postavljala su se pitanja o učestalosti najvažnijih oblika kontakata s vanjskim svijetom (Graf. 17). Dobiveni podaci nisu mogli potvrditi pretpostavku da što je duža kazna zatvora to su rjeđi vanjski kontakti. Isto se odnosi i na pretpostavku da zatvorenici koji imaju obitelj imaju i više posjeta. Postoje značajne razlike u nacionalnim uzorcima po svim oblicima kontakata, zbog razlika u zakonskoj regulativi. Tako npr. danski zatvori su vrlo velikodušni što se tiče posjeta zatvorenicima: prema podacima iz jednog otvorenog i poluotvorenog zatvora proizlazi da su posjete zatvorenicima dozvoljene pet puta u tjednu, odnosno pet sati tjedno.

Može se reći da na količinu vremena za održavanje kontakta utječe količina slobodnog vremena zatvorenika uopće (izvan rada, edukacije, tretmana, slobodnih aktivnosti itd.), kao i prostorna udaljenost posjetitelja.

Graf. 17: Sadašnji kontakti (%)

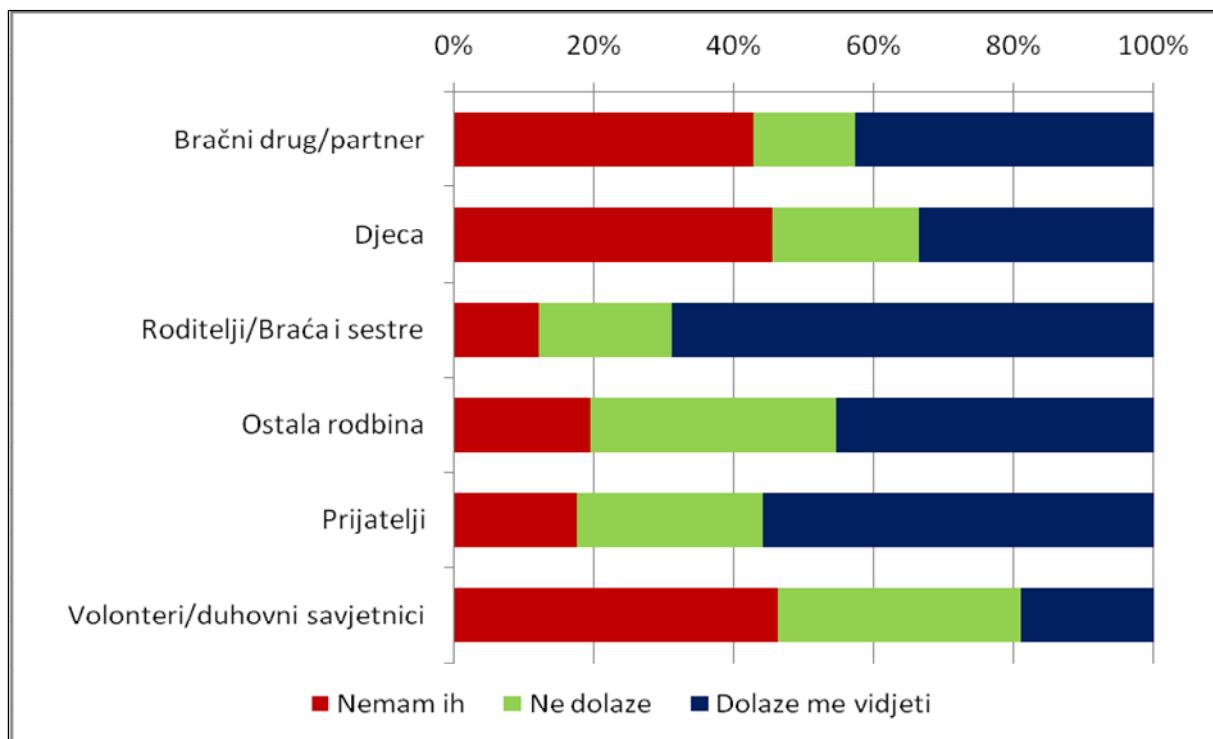
31 Commentary, Rule 24, str. 53 .

Graf. 18: Razvitak kontakata (%)

Prema Graf. 18. najviše je onih kod kojih se učestalost vanjskih kontakata tijekom izdržavanja kazne nije mijenjala. Nakon toga slijede oni kod kojih se učestalost vremenom smanjivala. Na pitanje tko su bili posjetitelji, malo njih je dalo odgovor. Možda je razlog tome komplikiranost upitnika ili činjenica da neke posjete njima osobno nisu ni bile važne.

Najznačajniju grupu posjetitelja (Graf. 19) čine roditelji, braća i sestre (53% cjelokupnog uzorka). Najduže posjete, od gotovo osam sati, bile su posjete od strane supruga i partnerica. Prosječan broj sati posjete u cijelom uzorku bio je dva sata, osim ako se radilo o posjeti od strane volontera i dušobrižnika čije posjete su trajale u prosjeku jedan sat.

Što se tiče pojedinih grupa posjetitelja i učestalosti njihovih posjeta, zatvorenici (50%) su naveli da je učestalost posjeta ostala ista. Kod 17.4% došlo je do smanjenja posjeta, a kod manje od 10% do povećanja. Sve u svemu može se uočiti tendencija smanjivanja kontakata kroz posjete zatvorenicima.

Graf. 19: Posjete (%)

6. Zaključak

Rezultati prezentirani u ovom istraživanju ukazuju na velike razlike po pojedinim državama koje su sudjelovale u ovom projektu. Po svim postavljenim pitanjima postoje pozitivni i negativni rezultati u odnosu na EZP i Preporuku o dugotrajnim zatvorenicima.

Po pitanju smještaja zatvorenika pozitivnom se može smatrati činjenica da je polovica zatvorenika smještena u jednokrevetnu sobu. Spavaonice za osam ili više zatvorenika su iznimke. U zatvorima kod kojih jednokrevetne spavaonice nisu pravilo, posebnu pažnju treba posvetiti mogućnostima zatvorenika da dovoljno vremena provode izvan spavaonica u smislenim aktivnostima.

U cjelokupnom uzorku rezultati istraživanja po pitanju higijenskih uvjeta su prilično dobri. Tako mogućnost tuširanja u cjelokupnom uzorku i to svakog radnog dana ima 75% zatvorenika. Međutim, u zatvorima Litve i Poljske gdje su zatvorenici smješteni u velikim spavaonicama tu mogućnost ima samo 22.5% (Litva), odnosno 15.7% (Poljska) zatvorenika.

Po pitanju obrazovanja i rada, veliki postotak zatvorenika sudjeluje u nekom obliku edukacije i rada. Međutim, i ovdje postoje značajne razlike među pojedinim državama. Tako u Švedskoj samo 9.5% zatvorenika ne sudjeluje u navedenim aktivnostima, dok u Poljskoj takvih ima čak 56.9%. Međutim, mnogi zatvorenici sudjeluju u poslovima čišćenja i drugim nekvalificiranim poslovima koji ih ne pripremaju za stručni rad u zajednici.

Po pitanju rekreativnih aktivnosti također postoje velike razlike između nacionalnih uzoraka. Ponuđene aktivnosti za ispunjavanje slobodnog vremena kreću se u rasponu od 40.6% u Litvi do 90.7% u Njemačkoj. Nedvojbeno je da mala ponuda slobodnih aktivnosti, osobito u institucijama u kojima i inače ima malo mogućnosti za rad i edukaciju, nije dobro rješenje za provedbu izvršenja zatvorske kazne.

Što se tiče vanjskih kontakata posebno treba izdvojiti mogućnosti dugotrajnih obiteljskih posjeta do 48 sati tjedno u Danskoj, Francuskoj i Litvi. Što je vrijeme posjete duže to su veće mogućnosti ostvarenja obiteljske povezanosti.

Zaključno može se reći da postoje značajne razlike u realizaciji ljudskih prava u zatvorima u "zajedničkom prostoru slobode, sigurnosti i prava" u Evropskoj uniji. Ove razlike imaju za posljedicu da izdržavanje iste kazne po vrsti, a ponekad i po mjeri, ali u različitim državama dovodi do vrlo različitog, odnosno nejednakog načina izdržavanja zatvorske kazne. Da bi se opravdalo međusobno povjerenje između država članica EU u smislu pripadanja zajedničkoj pravnoj kulturi i dosizanje zajedničke visoke razine u zaštiti osobnih prava, potrebno je uložiti dodatni napor u realizaciju izvršenja dugotrajnih zatvorskih kazni.

Izvori

- American Psychiatric Association (APA) (2000): Diagnostic and statistical manual of mental disorders (DSM-IV-TR). 4th ed. Washington, DC.*
- Commentary on Recommendation Rec(2006)2 of the Committee of Ministers to member states on the European Prison Rules. In: Council of Europe (ed., 2006): European Prison Rules. Strasbourg, p. 39-99.*
- Drenkhahn, K., Dudeck, M. (2007): Lebensbedingungen im europäischen Langstrafenvollzug. Neue Kriminalpolitik 19, p. 134-138.*
- Dudeck, M., Barnow, S., Spitzer, C., Stopsack, M., Gillner, M., Freyberger, H. J. (2006): The relevance of personality and sexual traumata for sexual offenders in forensic psychiatry. Psychother Psychosom Med Psychol 56, p. 147-153.*
- Dudeck, M., Spitzer, C., Gillner, M., Freyberger, H. J. (2007): Dissoziative Erfahrungen während der Straftat bei forensisch-psychiatrischen Patienten – eine Pilotstudie. Trauma & Gewalt 1 (2), p. 34-41.*
- Dünkel, F. (2007): Strafvollzug und die Beachtung der Menschenrechte – Eine empirische Analyse anhand des Greifswalder „Mare-Balticum-Prison-Survey“. In: Müller-Dietz, H. et al. (eds.): Festschrift für Heike Jung. Baden-Baden, p. 99-126.*
- Dünkel, F. (2009): International vergleichende Strafvollzugsforschung. In: Schneider, H. J. (ed.): Internationales Handbuch der Kriminologie, vol. 2. Berlin, p. 145-226.*
- Dünkel, F., Kestermann, C., Zolondek, J. (2006): Reader: International Study on Women's Imprisonment – Current situation, demand analysis and "best practice". Greifswald. Online publication, <http://www.rsf.uni-greifswald.de/duenkel/english/publications/> women-in-prison.html.*
- Dünkel, F., Zolondek, J. (eds., 2010): Internationale Untersuchung zum Frauenvollzug – Bestandsaufnahme, Bedarfsanalyse und „best practice“. In publication.*
- European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) (2001): 11th General Report on the CPT's activities covering the period 1 January to 31 December 2000. CPT/Inf (2001) 16.*
- European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) (2004): Rapport au Gouvernement de la République française relatif à la visite effectuée en France par le Comité européen pour la prévention de la torture et des peines ou traitements inhumains ou dégradants (CPT) du 11 au 17 juin 2003. CPT/Inf (2004) 6.*
- European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) (2006): Rapport au Gouvernement de l'Italie relatif à la visite effectuée en Italie par le Comité européen pour la prévention de la torture et des peines ou traitements inhumains ou dégradants (CPT) du 21 novembre au 3 décembre 2004. CPT/Inf (2006) 16.*
- European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) (2007): Report to the Czech Government on the visit to the Czech Republic carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 27 March to 7 April 2006 and from 21 to 24 June 2006. CPT/Inf (2007) 32.*

- Fazel, S., Danesh, J.* (2002): Serious mental disorder in 23,000 prisoners: a systematic review of 62 surveys. *Lancet* 359, p. 545-550.
- Frädrich, S., Pfäfflin, F.* (2000): Zur Prävalenz von Persönlichkeitsstörungen bei Strafgefangenen. *Recht & Psychiatrie*, p. 95-104.
- Liebling, A. assisted by Arnold, H.* (2004): Prisons and their Moral Performance: A Study of Values, Quality and Prison Life. Oxford.
- Liebling, A.* (2009): Morale Leistung und Auswirkungen von Gefangenschaft. *Neue Kriminalpolitik* 21, p. 14-20.
- Report accompanying the Recommendation Rec (2003) 23 on the Management by Prison Administrations of Life-Sentence and other Long-Term Prisoners. http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_co-operation/prisons_and_alternatives/legal_instruments/List_instruments.asp.
- Salize, H. J., Dressing, H., Kief, C.* (2007): Mentally Disordered Persons in European Prison Systems – Needs, Programmes and Outcome (EUPRIS). Mannheim: Zentralinstitut für seelische Gesundheit.
- Van Zyl Smit, D.* (2008): Die Durchsetzung europäischer Prinzipien im Strafvollzug – Parallel zur Abschaffung der Todesstrafe? *GreifRecht* 2008, p. 88-95.
- Van Zyl Smit, D., Snacken, S.* (2009): Principles of European Prison Law and Policy. Oxford.
- Zolondek, J.* (2007): Lebens- und Haftbedingungen im deutschen und europäischen Frauenstrafvollzug. Mönchengladbach.
- Zolondek, J., Düinkel, F.* (2007): Lebensbedingungen inhaftierter Frauen im europäischen Vergleich. In: Kawamura-Reindl, G., Halhuber-Gassner, L., Wichmann, C. (eds.): *Gender Mainstreaming – ein Konzept für die Straffälligenhilfe?* Freiburg i. Br., p. 287-308.
- Zolondek, J., Sakalauskas, G.* (2005): Strafvollzug und Strafvollzugsrecht in Litauen. *ZfStrVo* (54), p. 151-157.